

Матка - мала Света Гора

Предговор

Матка е мала Света Гора создадена и чувана од Бога, во молитвено застапништво на Пресвета Богородица, место каде живееле монаси, пустиножители, маченици и светии, каде духот и оддишката на минатото хармонично ве пречекува во сегашноста. Таа е место каде преданоста, верноста и жртвата за Божјата љубов ги откраднала скромните души на монасите кои живееле тука, та денес во нас буди диг, копнеж по Бога, убавината на осведочената православна вера и оставеното културно богатство.

На секој од поклониците, од длабочината на нашите срца му посакуваме, посетата на ова свето место да му го донесе нему и на сите негови ближни благословот кој само Бог може да го даде.

Вовед

Реката Треска својот 138 км долг пат низ планинските краишта на Кичевијата и Поречието го завршува со кањонот кај Матка. Тоа е еден од највеличествените предели во Македонија. Страните на клисурата се вертикални карпи, што се креваат стотици метри нагоре. Врз тие карпи, на тешко достапни височини, по Божји благослов, се кријат древни ранохристијански храмови, мали средновековни црквички и манастири, испоснички скитови и пештери. Над нив спокојно надлетуваат денес сè поретките семејства мршојадни орли, од кои пред Првата светска војна биле присутни сите видови. Стари цркви има и покрај реката, како и остатоци од ранохристијански храмови. Тука има и многу места со остатоци од антички и средновековни куќи и села. Долу покрај реката била главната патна траса по која врвеле карвани. Клисурата кај Матка претставувала порта низ која мошне бргу се преминувало во рамнината на Пелагонија или преку Кичевијата до Охрид и Струга.

Старините на овие простори може да се групираат во три значајни временски периоди: Антика, Среден и Доцнасредновековен период. Првиот период, од 1 до 6 век по Христос, претставува време кога се забележани повеќе населени пунктови, тврдини, како и сакрални места. Во вториот период има помалку населби, но благодарение на патот кој бил многу користен, во пределот егзистираат моќни тврдини, а под закрилата на оваа заштита, создадени се повеќе селски цркви и неколку манастирски комплекси. Во третиот период, во време на турското владеење и арабашките напади, патот е несигурен, а населението со мака егзистира во неколкуте доцнасредновековни села. Од нив денес останале само селишта. Во овој период со мали прекини и во тешки услови, сепак, опстојуваат монашки заедници во манастирите и испосничките келии. Жителите на Матка раскажуваат за насилствата, главно грабежи и пустошења во нив, но и за монахот (маченик), кој е најден заклан, потпрен на едно дрво веднаш до манастирот Свети Андреј.

Овдешните манастири според својата намена и положба, како и според времето во кое настанале, спаѓаат меѓу најстарите зачувани градби во околината на Скопје. Самата нивна положба, во тешко достапната клисура на реката Треска, покажува дека во нив се одвивал вистински аскетски живот. Меѓу нив се остварувала духовна и книжевна соработка, а често биле посетувани и од црковни старешини.

Токму поради тоа, многу често, Матка е споредувана со Света Гора или е нарекувана мала Света Гора. Секој кој живеел на Света Гора, дури и оние кои само ја посетиле, при престојот во манастирите на Матка, веднаш искажуваат дека самиот карпест предел, со крстови на секој врв, мирисот на воздухот, мирот кој тука се чувствува многу потсетува на неа. Само да потсетиме и за поврзаноста на Пресвета Богородица со двата предела.

Изразуваме голема благодарност до професорот Виктор Лилчиќ, чија книга „Матка низ вековите“ претставува основа на оваа мала книга. Сепак, наш интерес ќе бидат само остатоците од ранохристијанските храмови и средновековните цркви и манастири, и гледајќи низ призмата на христијанството, ќе го следиме неговиот континуитет на просторот на Матка, од првиот век до денес.

Ранохристијанство

Христијанството во Македонија по Божји благослов го донел светиот апостол Павле пристигнувајќи и проповедајќи во Филипи во 49 година. Ширењето на верата на овие простори многу убаво го опишал Александар Мењ во својата книга „Историја на религиите“:

„Македонија многу се разликувала од сушните земји на Елада или Југеја со нивните доли предели. Широкиот грм (изгнацискиот воено-поштенски пат кој го поврзувал Црносо со Јадранското море) ги водел мисионерите низ дабова и борова шума, преку рекички и ливади, а над сејно шоба, во сива магла, се извишувал врвот Пандеја на кој се забележувале првите снежни навези. Во околните краишта живееле овчари и земјоделци, познати по својата издржливост, смиреност, карактер и здрав ум.

...По неколку часови следеле во долините и вледеле во Филипи. Павле не мислел да се откаже од поранешните шакти: прво да оди кај Југејците, но се покажало дека тука немало нишу десетина мажи кои биле неопходни за основање на синагошта, а само мала група луѓе која исповедала јудеизам и која се погледувала за молива надвор од бегемите, крај постојот. Тука, под отворено небо, меѓу крајбрежните врби и камења, покрај тивкото заблескување на водата, одекнувал евангелскиот збор, прв што го слушнале жителите на Источна Европа.

Прва во името на Исус се крстила Лидија. Св. Лука, кој го придружувал апостолов Павле, пишува: „Господ и го отвори срцето“. Меѓу овдешните жители, Павле најпосле можел да здивне: се чувствувал како дома. Сосвојбата во Филипи била многу погодна. За неколку месеци Павле создал црвата општина и ги воспотличил нејзините чувари: епископи, закони.

Апостолов во Македонија се задржал 3 години патувајќи и проповедајќи. По неговото заминување грижата за црквите ја продолжил пишувајќи им посланици. Повторно се вратил во Филипи летото 57 година и престојот го искористил за патување низ Македонија, проповедајќи дури и во соседната Илirsка замја (денешна Албанија)“.

Тешко е да се претпостави кога ја примиле верата првите христијани во Скопје и кањонот Матка, но самата позиција на градот Скупи на патот кој минувал низ Филипи, и веќе првите христијански базилики од 4 век говорат за раното постоење на христијанска Црква. Тогаш Македонија се наоѓала во рамките на Византија.

Првите големи прогони низ целото царство се случиле во 304 година, од страна на царот Диоклецијан, кој веќе 305 бил симнат од престолот. Во овој период, по мачењето и избавувањето од затвор, на повеќе места низ Македонија престојувал Антиохискиот Епископ Еразмо. Според податоците, свети Еразмо, сепак, подолг временски период минувал во Лихнид, односно во неговата околина, каде што преобратил голем број жители во Христовата вера.

После Диоклецијан на чело на римската држава дошол Константин, што означило пресвртен момент за христијаните, гонењата престанале, во 313 г. тој ико-управителот Лициниј во Милано потпишале „едикт“ во кој се признава христијанството како религија. Во 323 г. Константин станал единствен владетел на царството, по што доследно ја спроведувал прохристијанската политика. Основал и нова престолнина на Византија - Константинопол. Царот Теодосиј во 381 г. на христијанството му дал статус на државна религија. Македонските цркви биле во надлежност на апостолското седиште во Рим. Скупи, судејќи според остатоците од базиликата, токму во почетокот на 4 век доживеал препород. Во почетокот на 5 век изградена е нова христијанска базилика, обновена по нападите на Хуните.

Во 412 г. папата Викентиј го основал епископското седиште во Солун, со надлежности на целиот источен Илирик. Прв епископ бил Руф. Во 421 г. царот Теодосиј II усвоил Закон според кој како судија за сите црковни расправи во Илирик е назначен цариградскиот епископ. Иако овие одлуки повремено се менувале, во 529 г. Законот го потврдил царот Јустинијан. На 14 април 535 г. тој ја востановува Ахриепископијата Јустинијана Прима како автокефална Црква со мошне широки територијални надлежности – ги опфаќала просторите на Мезија и Дакија. Случувањата што следеле не се доволно документирани поради големите пробиви на Словените и Аварите, би рекле инвазија, која сè до крајот на 6 и почетокот на 7 век предизвикала пропаѓање на црковниот живот во Македонија. Активностите на Архиепископијата Јустинијана Прима можат да се следат до 680/681 г., од кога повеќе нема податоци за неа.

Ова се накратко условите во кои опстојувала Црквата во Македонија, а со тоа и во Матка, во ранохристијанскиот период.

Регионот на Матка во Римскиот период, административно влегол во рамките на провинцијата Горна Мезија, чиј управно-административен центар, по сè изгледа, бил античкиот град Скупи (кај село Злокуќани). Во пределите на скопско, иако најчесто во близина на градот Скупи, некогаш дедуцираните (пензионирани) војници добивале земја и граделе свои живеалишта. Според археолошките ископувања, тие тука биле закопувани во гробови над кои честопати се издигани надгробни спомен одбележја во вид на стели.

Покрај речниот брег, исто како и повисоко во планината, староседелците на Матка граделе скромни куќи за живеење. Веројатно најрепрезентативниот стамбен комплекс од раноримскиот период се наоѓал во пределот Долна Матка, каде денес се простира голема населба викенд куќи. Во септември 1963 г. при изградбата на куќа, тука е откриена раноримска некропола. Остатоците и трагите од југо-западната периферија на населбата и денес може да се забележат северно од школото, до под ридот.

Недалеку оттаму на плато на левиот брег на Треска, на околу 800 м оддалеченост од центарот на селото Долна Матка се наоѓа манастирот со храм посветен на Успение на Пресвета Богородица. Во северната фасада на црквата е вградена надгробна стела на која е запишано: „Тука лежи ослободеничкаџа Каџинија Каџини Фесџа, која живееше 29 (или 40) жодини. Марко Каџиниј Крисџ, ослободеник и соџруж на најџочиџуваната се џоџрижи да жо најрави (сџоменикоџ)“. Тие биле ослободени робови на Катиниј, и во текот на 2 век се населиле на ова место.

Во црквата се вградени и камени елементи од раноримскиот период:

Дел од архиџраф (жорна жреда), од бел мермер, всуган во северната фасада. Се жледа нежовата долна, (некогаш џлафонска) сџрана, декорирана со лисје и џоџречен балџеус;

Коринџски каџиџел, всуган десно од архиџрафџ.

Рамковно во 6 век, најверојатно под темелите или во близина на денешната црква, била подигната ранохристијанска базилика. Нејзината точна положба без детални ископувања е тешко да се открие, но за нејзиното постоење сведочат камените остатоци од неа, вградени во надворешните сидови на манастирската црква:

Два менџа (двојни џрозорски сџолба од мермер) од ранохристијанска базилика, всугани во куџолниџ џамбур;

Поџџолно сочуван сџолб од џраверџин, всуган во јужниџ сид на црквата, долг 185,5 м;

Два дела од еден олџарен сџолбец, украсен со канџарос (џуџир) со ласџарка која формира шесџ кружни џолиња во кои жледаме 4 ранохристијански крсџови, џролисно дрво и шесџолисна розета;

Дел од олџарен сџолбец со декорација на џреџлешени ромбови; Мал олџарен чеџирилисџен каџиџел всуган во северната фасада, долу.

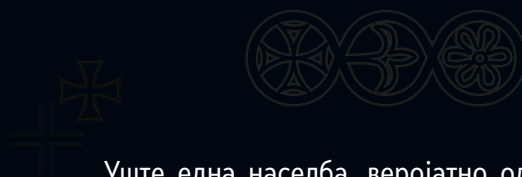
Сите наброени камени елементи потекнуваат од ранохристијанска базилика.

Смели, но не без основа, се препоставките дека жителите на Долна Матка многу рано го примиле христијанството. До 4 век кога отпочнала изградбата на првите базилики, христијаните (во Византија) се собирале во градбите кои претставувале собранија и храмови. По изградбата на базиликата тие веќе учествувале во богослужбите во ранохристијанскиот храм.

Взидани елементи од ранохристијански храм, јужен сид на црквата Успение на Пресвета Богородица – Матка
Ранохристијански крстови, дел од олтарен столбец од 6-ти век, всидан во западниот сид, на влезот на црквата

Уште една населба, веројатно од првите векови по Христос до длабоко во доцната антика егзистирала југо-источно под Петров Камен, на далечина од околу 700 м. На ова место се пронајдени траги од куќи и некропола. Од тука, како во минатото, и денес води патека по долот, крај сега пресушениот извор Долна Ковачица, до патеката што ги поврзува Свети Спас и Марков Град.

Петров камен или Свети Спас е наречен планинскиот рид висок 615 м што се издига околу 400 м високо над левиот брег на реката Треска. На врвот има зарамнето плато со стрмни падини од север, од исток и од југ. Единствено од запад, преку широко седло, е поврзан со планинскиот масив. Во средишниот дел на платото се наоѓаат две градби. Северната градба, издигната на највисока позиција, е малата еднокорабна црквичка Свети Спас. Средновековната црквичка што датира можеби од доцниот 14 век е возобновена околу 1968 г.

Света Троица или Свети Архангел Михаил е јужната градба. Тоа е црква од 12-13 век, времето на византиските владеења. На овој простор се наоѓаат расфрлани или вградени во црквите повеќе камени архитектонски делови, кои според своите типолошки карактеристики, потекнуваат од раноримскиот и доцнаантичкиот период. Тие припаѓале на две градби: храм и базилика.

Ипост за сиден пиластер, со украсена челна страна: два акантови листа, доцен 5-ти век, од базиликата под црквата Свети Спас, Стара Матка

За нас е интересна ранохристијанската базилика (доцен 5 век, според д-р Иван Микулчиќ). Имено, големите контури на стара градба под црквичката Свети Спас, најверојатно кријат ранохристијанска базилика. Јасно се распознава широката апсида ориентирана кон исток. Тоа е прва ранохристијанска црква во регионот на Матка со позната локација. Сè уште не е ископана (според проф. В. Лилчиќ тоа е можеби и добро заради недостатокот на современи археолошки средства за безбедно ископување).

Ранохристијанската црква е изградена од камен и варовен малтер. Во урнатините се забележуваат парчиња од големи градежни тули. Покривот е стандарден за тоа време, изработен од широки доцнаантички покривни тегули - коринтски тип. Ранохристијанските елементи ги претставуваат:

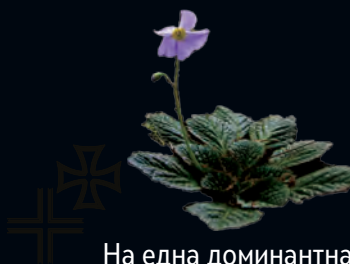
*Три бази за колони (сџолбови), со карактеристична упростиена доцна профилација;
Делови од сџебла за колони (сџолбови) од шравершин;
Двоен ѓрозорски сџолб-мено;
Имјосџ за мено (двоен ѓрозорски сџолб) од шравершин, сочуван до ѓоловина, со декоративна
ѓреџсџава на еден ранохристијански крџ со ѓроширени краев;
Имјосџ (мал дел во форма на ѓорабена ѓирамида) за суген ѓиласџер со украсена челна сџрана: два
широки аканџови лисџа;
Дел од ѓараѓеџна ѓлоча, од бел мермер;
Имјосџ за кайџџел или можеби сџолбец за аркада во базиликаџа, од шравершин со дуѓка за меџална
сџојка на долнаџа сџрана;
Дел од ѓераѓеџ со крџ, од бел мермер.*

Речиси сите камени елементи се изработени од травертин камен, чии лежишта ги има во изобилие на Рамниште, предел северно од Матка.

Остатоци од ранохристијанска базилика има и во село Шишево. На височинката југо-источно над селото се наоѓа стара црква посветена на Свети Атанасиј (порано на Свети Никола) изградена во 14 век, во која, исто така, биле вградени повеќе постари архитектонски елементи. Според стилот, формите и времето на изработката има две различни групи камени елементи што припаѓале на храм од првите векови по Христос и елементи од една ранохристијанска базилика. Елементите од базиликата се:

*Дел од шравершинска колона;
Два двојни ѓрозорски сџолба - ѓрозорски менои од мермер;
Дел од имјосџ за мено, украсен со крџ со ѓроширени краев;
Дел од мал архиџрав, веројатно од олџарнаџа ѓреџрада на базиликаџа, врз кој има џри декоративни
елеменџи: чеџирилџџна розеџа, џролисџна ѓалма и лаџински крџ;
Дел од ѓараѓеџ, од бел мермер, врз кој се џледа средиџџеџо на осмокрак ранохристијански крџ со
ѓроширени краев и розеџи со џордирани лисџови.*

Во периодот на доцната антика, било утврдено и широкото плато, високо над десниот брег на Треска каде денес се наоѓа манастирот Свети Никола-Шишевски. Иако детално неистражено, површински се гледаат повеќе делови од покривни ќерамиди-тегули од античките градби.

На една доминантна и тесна карпа на вертикалниот срт Андрееви карпи, кој се спушта надолу кон реката, во римско време била изградена моќна тврдина. Местото е тешко пристапно, оддалеку речиси невидливо. Да се освојат некои делови од старата тврдина дури и денес претставува алпинистички подвиг. Марковиот Град мошне тешко се забележува. Дури и кога ќе се пријде поблизу, поради бујната вегетација, без познавање на теренот тешко се воочуваат неговите делови.

Доцнаантичкиот кастел (тврдина) се состоел од: акропола, голема 0,25 хектари и западно предградие, големо 0,50 хектари. Археолошките истражувања во акрополата откриле изобилство делови и фрагменти од доцнаантичка градежна керамика. Тоа се, рамковно од 5-6 век:

Тули;

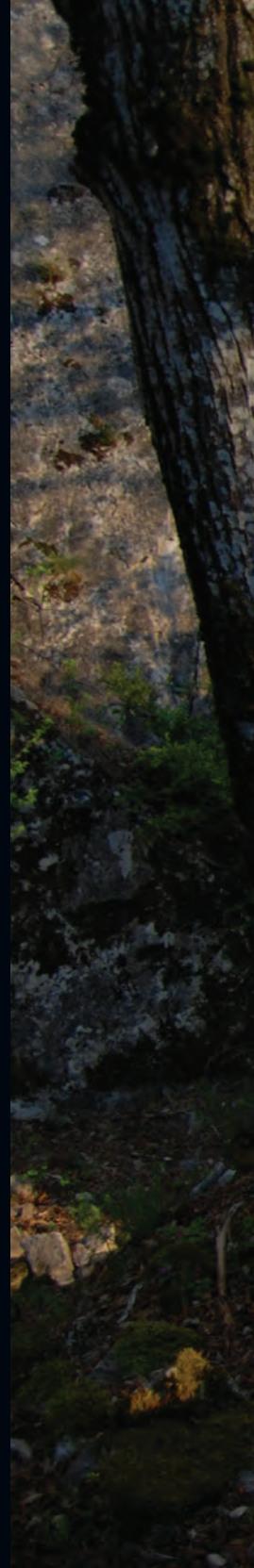
Полу-шули;

Покривни керамиди-шеѓули, коринџски ший, со осџри рабови.

Најголем дел од нив биле вградени во средновековната црква Света Недела, која се наоѓа во тврдината, но се гледаат и како површински наоди.

Тврдината се снабдувала со вода од изворот Горна Ковачица. Тој се наоѓа на околу 500 м западно и на повисока позиција. Водата од овој извор била каптирана и спроведувана со керамички цевки-тибули речиси до под самата тврдина.

Од Марков Град надолу кон реката се спушта стрмен, но минлив дол, наречен Мачин дол. Низ него уште од доцната антика, а можеби и порано минувал пат, по кој се слегувало во итни случаи надолу до реката. На околу половина час одење од црквата Свети Андреј, нагоре, се наоѓаат остатоци од еден доцнаантички објект, сè уште неистражен. Еден крак на оваа патека минува преку карпите кон север по долот Влак кон Петров Камен. Проф. Лилчиќ пишува: „*Шојонимои Мачин дол означува (сџоред жиџелиџе на Маџка) дека некој џука бил мачен, но не знаеме дали сџанува збор за намерно мачење или џреба да се џогразбере самоизмачувањеџо на средновековниџе исџосници-џусџиници*“.

Средновековни манастири и цркви

Остатоците од повеќе монашки скитови, односно скромни живеалишта на осамените монаси од средниот век и денес се видливи долж стрмниот Мачин дол, сè до манастирот Свети Андреј. Зачувана е и фотографија на една од овие испосници сликана од Р. Љубинкович во 1940 г. под која е запишано: „Испосница на оџец Геласиј крај манастироџ Свеџи Андреј“. Тој воедно и наведува дека „на левиоџ и десниоџ бреџ на Треска, џрисџаџни само џо вода се наоџааџ мали џеџџерни цркви, од кои некои се џоџоџени со вода џри џолнеџеџо на вешџачкоџо езеро. Немааџ живоџис“. И. Јастребов во 1884 г. забележал дека над манастирот Свети Андреј се наоѓа „мноџу сџрмен, кориџесџ криш, џо кој некоџаш се огело џо извиен џаџ, оџраден од двеџе сџрани со сугови, чии џраџи и денес се џледааџ. Меџу нив, овде-онде можаџ да се видаџ делови од џолеми скалила, кои до врвоџ на џланинаџа воделе во џврдинаџа, која денес е во урнаџини и се нарекува Марков Град. Во овој џрад, испоџ џака, имало џосебна црква. Градоџ бил мошне силен, а џоа се џледа џо суговиџе џџо имале џо џри аршини широчина“.

Тврдината на средновековниот Марков Град била помала, но остатоците од неа се порепрезентативни. Главниот дел е изграден во рамките на доцнаантичката акропола. Оваа тврдина има форма на неправилен триаголник со големина околу 63x56 и 5x48 м. Во централниот дел се издига мало карпесто плато големо околу 20x17 м. Тоа било досидувано од северната и источната страна за да се создаде потребната хоризонтална површина за втемелување на средновековниот стамбен објект. Од јужната страна теренот е подигнат за околу еден метар и претставува релативно рамен простор на кој е изградена црквата Света Недела. Јужно од неа се издига стрмна вертикала. Во 1912 година од П. Поповиќ е запишано: „На џревоџоџ на камениоџ џребен, коџа се оди од Маџка за манастироџ Свеџи Андреј, лежи оваа црквичка на сџраоџно месџо, на една верџикала речиси без хоризонџален џерен околу себе! Мала е, а има и кубе. Сугана е со кршен камен и џули џлавно фуџирани, но без џравилноџџ. Има и делкан камен (доџрозорници). Лациџе над џрозорциџе се од џули, сводовиџе од биџор. Аркиџе со џолемина од 30 см се цврџи и имааџ џули меџу биџороџ. Слоевиџе малџер се како и џулиџе 3 см. Ориџинално е џџо џанганџифиџе се изведени на “шав”... Каракџерисџично е израмнувањеџо на џанганџифиџе: слој камен, а џреку неџо венец од џули. Сџоџичињаџа на кубеџо се џосџавени како сџраниџе на свеџоџ“.

Црквата Света Недела е мала, еднокорабна, куполна. Апсидата однатре е полукружна, а однадвор тристрана. Северно и јужно од неа има две мали полукружни ниши. Одозгора тие се покриени со мали полукалоти. Денес куполата и тамбурот не се сочувани, но се гледаат двата источни пандантифа што се потпрени врз пиластри. Кубето било потпрено и врз попречните арки, од кои е сочувана само источната.

Во 1933 г. Сандре Трајчевски од Матка, во една мала пештера над чешмата Долна Ковачица, го открил бронзениот крст од куполата на Света Недела и го предал на јеромонахот Теофил во манастирот Матка. Во 1941 г. тој се наоѓал во Црковниот музеј на Скопската митрополија, изложен во црквата Свети Мина, со опис дека е од 14 век.

Поточно се претпоставува дека црквата е изградена во средината на 14 век.

Тврдината своето денешно име – Марков Град го добила по Марко, кој по смртта на неговиот татко, кралот Волкашин во битката со турците кај реката Марица во 1372 г. станал крал.

Животот во Марков Град, како што може да се забележи, најверојатно продолжил со намален обем по доаѓањето на Турците на овие простори, во текот на 15 и 16 век. Скоро на сите локалитети на тврдината се забележуваат траги од некогашно опожарување.

Јордан Хаџи-Константинов - Џинот во 1856 г. пишува: „на сѝдои од крејосѝа Маркова, железни враѝи ѝосѝоеле до 1790 ѝ. На крај еген ѝосвиреј мухамедански Абанас ѝи оѝкорнал особено забележливиѝе враѝи, ѝи однел во својоѝ дом и ѝаму ѝовикал чиѝани-ковачи кои му исковале рало и секири. По извесно време, сѝоѝ неѝов дом се исѝребил и денес е ѝусѝ“.

Легендата која е поврзана со овој локалитет, говори за Бојана: „Таа била ѝрекрасна ѝосѝодарка на Марков Град. Чифлициѝе и биле ѝаму каде шѝо се наоѝа селоѝо Бојане. Во неа се вљубил некој Турчин. Го одбила, а ѝој решил да ја земе на сила. Со својаѝа војска ја наѝагнал Бојана во нејзиниоѝ ѝрад. Таа храбро се сѝроѝивсѝавувала од сѝиниѝе и ѝриѝоа ѝурнала една карѝа и убила 70 Турци. Коѝа видела дека нема сѝас, ѝаа скокнала од карѝаѝа во рекаѝа Треска. Турциѝе ѝоѝоа ѝо разурнале ѝрадоѝ“.

Овие сидини денес ги краси цвеќенцето феникс (Рамонда Наталија), кое го преживеало леденото доба, и е ендемитет кој расте само тука и во околината на Ниш. Откриено е случајно кога еден научник на веќе 6 месеци пресуваниот примерок истурил вода – тоа оживеало и почнало да цвета. Наликува на африканска темјанушка, но цветот на видот Рамонда крај црквата Света Недела е образуван од 3 листа.

Остатоци од камен сид на простории пред црквата

Некаде подолу, на 20 мин. оддалеченост од тврдината, на широка блага падина, околу 100 м западно од Петров Камен, се наоѓало првобитното село Матка. За него се вели дека било разурнато во исто време со тврдината. Дел од неговите жители биле убиени, но повеќето раселени. Поголем дел од нив го основале селото Горна Матка. Во ова село освен двете спомнати средновековни цркви на местото Петров Камен, постоела мала црквичка со испосничка келија на ридот Света Петка. Тука се наоѓа и некропола, од која северно, на Рамниште денес има грамади од стари куќи. Сето ова го осветлува црковниот живот на некогашните жители на селото.

Црквата Свети Архангел Михаил (Света Троица) според своите карактеристики е постара од соседната црква Свети Спас. Околу 1968 год. жителите на Матка се зафатиле со обновување на малата црквичка Свети Спас. Притоа, тие започнале да вадат градежен материјал (кршени и делкани камени парчиња и градежни елементи) од една поголема грамада, што се наоѓала јужно на околу педесет метри. За кусо време тие го откопале црковниот објект до камениот плочест под. Остатоците од сидовите биле високи околу еден метар. Денот кога тоа го сториле бил Света Троица и тие на неа ѝ ја припишале откопаната црква.

Црквата е изградена од кршени камења врзувани со малтер со вградените камени делови од раноримскиот храм, но многу помасовно се гледаат деловите од ранохристијанската базилика. Просторната елевација се состои од широка просторија со полукружна олтарна апсида на исток и широка западна припрата со два контрирани сидни пиластри во средината. Во средиштето на наосот е откопана масивна травертинска надгробна плоча, на која бил врежан епитаф на старословенски јазик во кој се спомнува работ божји Нико(ла). Крајот на натписот е клетва за оној кој би земал нешто од светиот Архангел (Михаил). Оваа доцнасредновековна надгробна стела секако била спомен-белег над некој од гробовите на просторот Солиште, јужно покрај црквата, и ни открива кому првично била посветена.

Зачуваните остатоци кои го одредуваат потеклото на оваа црква се сосема скромни. Просторната елевација потврдува дека станува збор за средновековна црква. Апсидата однадвор е полукружна, што укажува на порано време од 14 век, кога апсидите се секогаш тристрани или полигонални. Црквата била покриена со карактеристични, византиски „комненовски“ керамида. Покрај тоа, на просторот јужно од црквата се најдени неколку византиски чанкасти монети со рамковно датирање од 12 или 13 век.

Без студиозни археолошки ископувања не може точно да се определи времето на уривањето на средновековната селска црква Света Троица (Архангел Михаил). Најверојатно во црквата имало служба во текот на 14 век, а можеби и потоа, во период на раното турско владеење. Во кризниот период на турското ропство, селаните на Стара Матка го изградиле многу помалото црквиче Свети Спас, северно од старата црква, врз постарата ранохристијанска базилика.

Опишувајќи ги урнатините на црквата Свети Спас во 1912 година П. Поповиќ вели: „Оваа црква (генес) е зајушшена, до пред 3-4 години била во целина, но некој Арнаушин, кој ја зазел сејна земја околу цркваџија ја урнал, така што сега од неа е останат само јужниот ѕид и ѕидот не целиот. Околу црковниот двор има куќишџија кршени и делкани камења и тули. Има делови од изделкани камени венци и некои дружи обработени камења (од врати, прозорци). Има и ѕидебла од поголеми ѕидолбови за кои не може да се утврди каде биле употребувани. Димензиите на оваа црква се мали, околу 4-5 метри во широчина и до 10 метри во должина. Поради урнатините не можеше да се изврши мерење. Веројатно цркваџија немала кубе бидејќи нема лезени“.

Малку збунува податокот на истиот автор, кој ја нарекува оваа црква Свети Ѓорѓи. Меѓутоа, Ј.Х.-Константинов-Џинот, многу пред него, во 1856 година го споменува името Свети Спас што веројатно се однесува токму на оваа црква. М. Љубинковиќ во 1951 година вели: „Забавно од цркваџија се просираат ѕидишџија, а над неа во облик на џоковица кон цркваџија (е расло) село. Околу црковните урнатини има многу расфрлан ѕрадежен материјал: камен, тули, ќерамиди, но и изделкан камен, делови од делкани ѕидолбови и делкан венец. Овој фин ѕрадежен материјал веројатно не е припаѓал на оваа селска црква од 17 век, туку на некоја посара ѕражба која се наоѓала на ѕидот. Црковните ѕидови се сочувани со просечна височина од еден метар. Цркваџија претставува обична ѕражба со правоаголен облик и со изградена ајсига, одговор претставува, а однајре џолукружна. Сигана е со кршен камен“.

ЦРКВА СВЕТОГ АНЂЕЛА

Од карпестиот теснец, денес преграден со високата бетонска брана, изградена во 1938 година, реката Треска тече кон север уште еден километар низ мошне тесна клисура, а потоа теренот се проширува. Тука на левиот брег на широка зарамнета тераса, околу 14 век, врз едно старо светилиште е подигнат манастирот Матка со црква посветена на Успение на Пресвета Богородица. Точното време на подигање на црквата не е познато, ниту пак првиот ктитор. Неколку истражувачи претпоставуваат дека црквата е изградена околу 1337 г. од Бојко, син на непозната властелинка Даница, а врз основа на натпис во црквата Свети Никола во с. Љуботен каде се вели дека во овој период Бојко бил господар на Матка:

„Овој Божесѣвен храм на свеѣиоѣ ѡлем Оѣец Никола е изѣраген со ѣодвиѣ и ѣѣруд на ѣосѣоѣа Даница, во деновиѣ на Сѣефан кралоѣ Душан, и ѣо грѣеше ѣосѣариоѣ син Бојко и (ѣрадоѣ) Маѣнк(а), а груѣиоѣ син (ѣрадоѣ) Звечан на Сиѣници, во ѣодинаѣа 1337“.

На првобитната црква, веројатно од бурните настани на воспоставувањето на турската власт во Македонија ѣ страдале покривот и фреските. Во наосот на црквата над западниот влез се наоѓа сочуван натпис од 1497 година, каде се споменува името на ктиторот Милица која го поправила покривот, ја живописала црквата и доизградила припратата.

Според овој натпис, јасно е дека протогената градба на црквата потекнува од 14 век додека покривот и фрескоживописот се од крајот на 15 век.

Припратата која ја изградила Милица во 1497 г. не е сочувана и не е познато кога била срушена. Денес над вратата на црквата сѣ уште се видливи остатоци од фреските кои тогаш биле во внатрешноста на припратата.

Во потрагата по времето на изградба на првобитната црква не смее да се изостави надгробната плоча на христијанката Марија, откриена во црквата, на подот пред олтарот. На неа пишува:

„Зоѣѣо се чуѣиѣе, о луѣе ѣѣо ме ѣлеѣаѣ мене во ѣробоѣ? Знајѣе дека, исѣо ѣака, вие ќе бидеѣе, но сѣомениѣе со вас мили се, сѣомнеѣе ме и мене рабина божја Марија, а нарекувана Велислава. Се ѣреѣсѣави на 28 сеѣѣември 1372 ѣодина“.

Според овој натпис може само да се претпостави дека во 1372 година, кога Марија била погребана, црквата веќе била изградена.

Црквата има форма на стеснет впишан крст со едно кубе, кој се потпира на четиристрана квадратна основа. Куполата лежи врз осмоаголен тамбур носен од масивни пиластри во кои се сместени четири прозорци и четири слепи ниши. Централната апсида на црквата од надворешната страна е тристрана. Прозорците се мали и високо поставени. Фасадите на црквата се украсени со наизменични редови од камен и тула, со што црквата има убав надворешен изглед. Ваквиот објект припаѓа на типот градби од 14 век, врзани за благородничката сакрална архитектура. Со својата архитектурна концепција оваа црква не излегува од рамките на византиската архитектура од овој период.

Во текот на 19 век биле вршени извесни поправки во сводот на црквата, кога биле изградени и манастирските конаци. Постоел запис во една соба од конаците:

„Во тоа време беше Аксентиј монах 1851 месец септември ден 10 да се знае дека Илија Сџаноев најрави огаја за здравје и спасение, амин“.

Јордан Хаџи-Константинов – Џинот, точно опишувајќи ја локацијата на манастирот, во запис за цариградски весник од 1856 г. црквата ја нарекува Богородица Троеручица (најверојатно заради иконата која и денес се наоѓа во манастирот), а во запис од 1854 година, пишува дека манастирот тешко го одржува монах Аксентиј. Така ја нарекува и самиот монах во натпис на еден Пентикостар од 16 јули 1846, кој сега се чува во Софија.

Манастирот, пак, името Матка, според В. Лилчиќ, А. Николовски, Д. Ќорнаков и К. Балабанов, го добил бидејќи бил матичен за повеќе цркви, манастири и монашки скитови што се наоѓале во овој дел од теснецот на реката. Тоа го потврдуваат записите поврзани со животот во манастирот.

Ова е единствениот манастир до кој секогаш имало лесен пристап, а кој, сепак, е и единствен кој опстојувал со скоро непрекинат монашки живот во него.

Специфичноста на недостапниот терен зборува за тешкиот начин на создавање и градење на црквите, но од друга страна, пак, укажува на прекрасните услови за основање на манастири и за практикување на монашки живот. Услови кои овозможуваат тивување и непрестајно практикување на Исусовата молитва. Разгледувајќи ги средновековните манастири се гледа дека речиси секогаш биле одбирани високи, тешко пристапни места.

Црквата Свети Андреј била изградена на мошне достапно и безбедно место: 250 метри југо-источно од влезот во карпестиот теснец Матка, на зарамнет простор, на левиот брег, 20-ина метри високо над коритото на реката. Денес е многу лесно да се дојде до манастирот по патеката, во поново време вештачки издлабена во карпите, покрај брегот на вештачкото езеро Матка.

Во 1884 година И. Јастребов претпоставил дека: „Во сѝаро време луѓеѝо се качувале до овој манасѝир во кошеви како шѝо, на ѝример, денес се качувааѝ во манасѝироѝ Меѝеора (во Тесалија). Под манасѝироѝ, на бреѓоѝ на рекаѝа Треска, и сеѓа има железни алки на кои веројаѝно се закачувале чамци, а ѝреку нив луѓеѝо со кошеви или со некои друѓи наѝрави се качувале ѓоре. Од ѝаму сеѓа никој не може да се искачи, ѝуку ѝреба да оди малку ѝеш, а ѝоѝоа со ѓолема мака да ѝолзи наѓоре за да гојде на височинаѝа над манасѝироѝ и да се сѝушѝи кон манасѝироѝ“.

Недостапноста и изолираната местоположба придонела оваа црква да биде една од најзачуваните во овој предел. Ова посебно се однесува на живописот.

Од натписот над влезната врата дознаваме дека ктитор на оваа црква бил Андрејаш, вториот син на кралот Волкашин. Таму читаме дека манастирската црква е завршена во 1388/89 година. На самиот крај од овој ктиторски текст е запишано името на монахот Калест Кирил како обновител, што сведочи за постоење на постара црква, врз чии темели е направена оваа. Неговото име го има и во текстот над нишата во ѓаконикот, во кој читаме дека тој уште од почетокот се потрудил околу изградбата на храмот заедно со своите браќа – монаси, што упатува на тоа дека бил игумен. Тој починал по зографисувањето на црквата.

Специфика на оваа црква е уште еден многу важен натпис со текст од хрисовул, вид писмена одлука на владетелот. Пергаментниот документ кој говори за правата и сопственоста на манастирот не е сочуван. Истиот е испишан на долга лента што започнува во олтарната апсида, токму над нишата на ѓаконикот, оди преку јужната конха, западниот сид и северната конха и завршува во олтарната апсида. Поради деловите кои се оштетени, испишаните ленти денес се зачувани само фрагментарно. Овој текст внатре низ црквата се протега во должина од 1766 см. Лентата ги разделува сцените на фрескоживописот една од друга, со својата воедначеност на боите, како декорација. Тој, вака испишан продолжува и на надворешната фасада од црквата, но денес се видливи сосем мали делови (фрагменти од хоризонтални ленти).

Патека под карпи, манастир Свети Андреј, Матка
Поглед на манастирот Свети Андреј преку езерото, од патеката кон Свети Никола –Шишевски

Содржината на текстот, од внатрешноста на црквата, ни е предадена благодарение на академик Владимир Мошин:

„ПО ВОЛЈАТА НА ОТЕЦОТ И СО ПОМОШТА НА СИНОТ ЕДИНОРОДЕН И СОДЕЈСТВИЕТО НА СВЕТИОТ ДУХ. СЕ СОЗДАДЕ И ИСПИСА ОВОЈ СВЕТ ХРАМ НА СВЕТИОТ ПРВОПОВИКАН АПОСТОЛ АНДРЕЈ. СО ТРУДОТ И ПОДВИГОТ НА РАБОТ БОЖЈИ КРАЛЕВИЌ АНДРЕЈАШ ТОЈ И ПРИЛОЖИ НА СВЕТАТА ЦРКВА СО ХРИСОВУЛОТ ... И МЕТОХОТ НЕГОВ ОД ДВЕТЕ НЕЈЗИНИ СТРАНИ ОРАШЈЕ И ЛОВИШТА. СЕЛОТО ДУЧИНЦИ СО СТАРИОТ МЕТОХ. И ЛОВИШТА И КАЧЕПУРИ СО МЕТОХ ...СЕЛО КРУШОПЕЦИ,... СЕЛО МОМКОВО И ГОРИЦА СО МЕТОСИТЕ. СЕЛО ИВАНЕ И ЛОЗНО СО МЕТОСИТЕ. СЕЛО ДЛБОЧИЦА И УЗДОЛИЕ СО МЕТОСИТЕ, СЕЛО ЛУКОВИЦА И КРУШИЦА СО МЕТОСИТЕ: СЕЛА ... НИВНИТЕ ЛОВИШТА И ПЛАНИНА“.

Оваа грамота-натпис е втора позната на теренот на Македонија. Првата потекнува од манастирот Свети Никола во село Манастир од пред 1300 год.

Архитектонскиот облик на црквата Свети Андреј е комбинација на триконхос и слободен крст со високо издигнат тамбур на куполата. Фасадите на црквата се богато украсени со ниши, особено олтарната апсида, која однадвор е мономорфна, а однатре триделна, исто така, и куполата. Традицијата за градење на триконхоси во Македонија оди до почетоците на средновековното архитектонско творештво и таа е поврзана со св. Климент и св. Наум. Инаку, триконхалниот план, што налага сразмерно рамни конхи е најмногу распространет во Египет каде што поголем дел од црквите биле градени на тој начин. Подоцна, ваквиот план е пренесен и во Константинопол. Како прв импулс на овој план кај нас, би можеле да ја наведеме црквата посветена на Пресвета Богородица-Елеуса во село Велјуса, од 11-12 век. Сепак, појавата на трикохалната шема во Свети Андреј е плод на влијанијата на светогорските развиени триконхоси, влијанија актуелни на повеќе места на Балканот во втората половина на 14 век.

Црквата Свети Андреј е карактеристична поради својата источна апсида која е помала од северната и од јужната и не е слеана со масата на ѕидот како што е случај со северната и јужната. Освен тоа, надворешното расчленување на ѕидовите не одговара на внатрешното. Некои од решенијата, како куполата, потекнуваат од Марковиот манастир.

По оваа црква, градежната активност во скопскиот регион речиси замира.

Кон средината на 16 век кон западната страна на црквата доградена е припратата, однатре со полукружен свод. Во долгиот делумно сочуван натпис на источниот ѕид во припратата, испишана е и годината 1559/60 кога и била зографувана.

Јордан Хаџи-Константинов - Џинот во 1886 г. забележал дека: „Пред цркваџаа сѝои разурнаџаа камбанарија, а осѝаџокоѝ сѝои на 5 лакџаа џовисоко“, додека Јасџребов во 1884 џ. вели: „Цркваџаа е мноџу убава и џоѝџолно здрава, не џледаџки на џоа дека веќе 30 џодини ниџу една хрисџијанска душа џука не живее. Само камбанаријаџаа џагнала во заџосџавениоѝ бунар. Во должина има 30 аршини, во широчина 15, а во височина 50-60 аршини. И во цркваџаа сѝ е на свое месџо: сѝ ушџе се цели сѝоловиџе и сиџе свеџиџшели, шџо џи има неброено мноџу, сочувани неџоџрени од џресџаџничка рака“.

Во Црковниот музеј во Скопје е спомнат „кован железен крсѝ од кубеџо на цркваџаа Свеџи Анџреја на Треска 14 век - вис. 0.55, шир. 0.27 м“.

Спроти Свети Андреј, карпите навлегувајќи подлабоко во езерото оставаат зад себе две заливчиња, од кои првото води до патеката кон Свети Никола–Шишевски. Ако со кајче се изминат карпите, се открива заливче со сосем мало крајбрежје. Оттука на 20 мин. оддалеченост, по одбележана, но некористена и тешко проодна патека се стигнува до манастирот со црква посветена на Свети Јован Златоуст. Црквата е во рушевини, платото на кое била поставена е сосема деформирано и обраснато со дрвја (главно смокви) и вегетација. Едниот сид на црквата е самата карпа, која сè уште ги носи остатоците од живописот, се распознава главно само мал дел од фризот. Судејќи според поставеноста на фреските црквата била подигната на плато. Зачуван е дел од камен сид со греди, кој почнувајќи од карпата на едната страна се простира во правец на самата карпа (слепен за неа), а на другата спротивно под прав агол од карпата. Тој оди надолу некаде 2 м под нивото на црквата и на сосем мала оддалеченост од фрескоживописот на карпата, некогаш можеби и слепен со самиот сид на црквата. Истражувања на оваа локација не ни се познати. Најчесто местото на манастирот се сметало за непознато. Сепак од разработката на Кодикот од манастирот Матка, како и од записи од книга од Шишевскиот манастир објавени од Љ. Станоевиќ во 1923 г., М. Селиштив посочува дека с. Козарево во кое се наоѓа манастирот Свети Јован Златоуст се наоѓа во пределот на Нир, над самата Треска недалеку од Шишевскиот манастир.

Манастирот бил метох (му припаѓал) на манастирот Свети Горги Скоропомошник-Горг во Скопје. Тоа било трипати потврдено, прво од византискиот цар Роман IV Диоген (1067-1071), потоа од кралот Константин Тих Асен (1258-1277) и конечно од кралот Милутин во повелбата од 1300 година. Членот 25. од оваа повелба вели:

„И љо љриложи моеџо кралсџво селоџо Козарево, љорано љриложено од цароџ Диоџен, а во неџо манасџироџ Свеџи Јован Златџоустџ, и со Барово и со Винско и со сиџе џие заселоци и со Златџоустџчани, со позџаџа, со нивиџе, со воденициџе и со ловиџџаџа рибни и живиџински, со забелиџе и со џланинаџа и со сиџе џрава на џие села на манасџироџ Свеџи Ѓеорџи Скороџомошник-Горџ“.

Овој манастир, во чиј имот спаѓала непроодната стрмна источна падина на клисурата на која се наоѓа манастирот Свети Јован Златоуст, и кој граничел со имотот на Свети Андреј, според Виргинската грамота (повелба) на кралот Константин Тих Асен, која денес се чува во Хиландарскиот манастир на Света Гора е „изџраден од свеџиоџ цар Роман на височинаџа Вирџино, сџроџи Скоџје над Серава“ (која тогаш течела крај Скопската тврдина). Тој бил, според имотот - села, цркви и манастири кои му припаѓале од Скопско, Велешко, Прилепско, Полошко, многу значаен манастир, и се смета дека прв бил разрушен за време на Турците. До пред изградбата на браната била зачувана традиција, во манастирот Свети Јован Златоуст, токму на денот на Свети Георгиј да се собираат околните жители. Споменот на овој светител, на манастирот, чиј метох било селото Козарево, го оставил во заборав споменот за Свети Јован Златоуст на кого е посветена црквата, и најверојатно затоа и подоцнежните патеписци го нарекувале Свети Ѓорѓи.

Повелбите сведочат дека манастирот Свети Јован Златоуст постоел уште во 11 век.

Спокојот крај црквата го доисполнува малото изворче света вода која извира од процеп помеѓу самата карпа со живописот и друга, бочно прилепена на неа, би се рекло во аголот на самата некогашна црква.

На 40 мин. оддалеченост од манастирот се наоѓа уште еден извор во Козарево - Коритиште. В. Лилчиќ пишува за едно исцелување кое се случило тука. Имено, Милош Милошевски му раскажал дека „во џериогоџ на двеџе свеџски војни од извороџ оздравело едно џлувонемо деџе“.

Манастирот Свети Никола-Шишевски во литературата се спомнува како манастир Свети Никола во Нир, веројатно поради некогашното средновековно село Нир, кое се наоѓало на благата падина пред манастирот. Денес тоа место има густа шума и е расположено десно од долот по кој се приоѓа кон манастирот. Во шумата постои извор со чешма.

На доминантна карпа, на 500 м надморска височина или 200 м високо наспроти манастирската црква Свети Андреј се наоѓа едно мало и рамно плато. Тука се наоѓа црквата Свети Никола во Нир. До манастирот се стасува по патека која води преку езерото низ живописен предел.

Црквата претставува комбинација од две цркви. Протогената градба на источната страна претставува еднокорабна црква, покриена со покрив однадвор двосливен, а од внатре сводест. Апсидата однадвор е тристрана, а прозорците се мали и тесни.

Западно од оваа црква е дограден посложен црковен објект со сите карактеристики на архитектурата на 14 век. Во планот е еднокорабна градба, која на горните делови има облик на збиен вишан крст со монументална купола врз осмостран тамбур.

Очигледно е дека западниот тракт е порепрезентативен. Неговите фасади се украсени со декоративни пиластри-лезени што на горниот дел се крунисани со слепи импостни сегменти врз кои, исто така, има декоративни арки изведени со наизменично редени камени блокови и тули. Површината на лунетите е декорирана со еден вид ретикулатур, во комбинација на тула и камени правоаголници.

Тамбурот и куполата се речиси идентични со оние од црквата Успение на Пресвета Богородица. На аглите има полуобликувани колонети што завршуваат со полукапители одозгора крунисани со архиволти. Од горе има и каменен венец под керамидниот покрив.

Внатрешноста на ѕидовите е исполнета со фрескоживопис во три слоеви. Најстариот слој е сочуван во сосема мали фрагменти и не може стилски да се определи, а можеби потекнува од 12-13 век. Тогаш најверојатно е изградена постарата градба од денешната црква додека поновата западна се смета дека е изградена во 14 век. Вториот слој на фрески се смета дека потекнува од втората половина на 14 век и ги покрива ѕидовите на целата црква.

Фрескоживопис

Христијанските храмови од средновековниот период се достојни показатели на македонската средновековна црковна историја и уметност, односно на македонското духовно и уметничко наследство. Тие не можат да се споредуваат со ништо од човек создадено, бидејќи надминуваат сè во секој поглед, затоа што го симболизираат Царство небесното, овде на земјата. Токму затоа, многу често, градителите и зографите избегнувале да ги запишуваат сопствените имиња, знаејќи дека тоа е Божјо дело, дар од Бога, односно дека преку нивните раце Самиот Бог создавал.

Иако најстар и делумно зачуван, живописот во Света Недела е сосема малку видлив и бидејќи е изработен во секо техника, што значи сликање врз однапред подготвен сув сид, фреските одвај се распознаваат. Врз сидовите од внатре се забележуваат скромни остатоци на фреско-декорација со неколку светители во олтарниот дел и фигурата на света Недела која и денес може да се забележи на јужниот сид. Зелената сенка на лицето и чисто изведените орнаменти на темноцрвената облека припаѓаат кон стилот од 15 век (1450-1460). Се знае за дел од распоредот на фреските, но немаме подетални информации за карактеристиките на фрескописот:

Северен сид - Во долната зона има нејознат светител, а на централниот дел од сидот, над светителот е композицијата Распеание Христово. Десно се прикажани светите Јован и Лонгин, лево Богородица и една од жениите мироносици и телото Христово. Над нив одвај се признаваат остатоци од насликана архиепископа. На југоисточниот илустер е свети Симеон Столпник, а над него е насликан ѱориреј на нејознат светител;

Во олтарот - На јужниот сид, во првата зона има нејознат архиепископ. Во нишата на закониконот останал само дел од ѱергејто. На северниот олтарен ѱросѱор, од исток, во горната зона има ѱориреј на нејознат архиепископ. На североисточниот илустер е свети Данаил Столпник, а над него има ѱориреј на нејознат архиепископ;

Во средината на јужниот сид - Од источна страна е цела фигура на свети Недела, ѱаѱроној на црквата. Таа има долг фустан со орнаменти од ромбови и ливчиња. Околу вратот носи бисерен ѱерган. Главата ѱе ѱокриена со вел додека странично се гледаат две долги ѱесни кадрици коса. Во зоната над свети Недела се гледаат ѱраѓи од композицијата Предавството на Југа.

Малку понов од тој на Света Недела е малку зачуваниот втор слој на фрески на црквата Свети Никола. Внатрешноста на сидовите на црквата Свети Никола е исполнета со фрескоживопис во три слоеви. Најстариот слој е сочуван во сосем мали фрагменти и не може стилски да се определи, можеби потекнува од 12-13 век. Овие фрагменти биле покриени со сликарство во 14 век. Анализата на овие фрески укажува на втората половина на 14 век (70-тите години). Тоа се дела од сликарската работилница што активно творела во втората половина на овој век, и тоа во: Охрид, Зрзе, Сушица на Маркова река, Липљан и во Свети Никола во Нир. Тоа е токму онаа зографска тајфа чија што работа на фреските во манастирот Зрзе (во 1368/69 г.), жедно ја вливале младите браќа Прибил и Приезд и притоа го изучиле занаетот, го издигнале на повисоко рамниште и создале вистинско уметничко творештво, но сега како Митрополит Јован и јеромонах Макариј.

Живописот што го сликале претставниците на оваа тајфа зографи во Свети Никола во Нир малку е сочуван. Претставени се неколку светители на северниот и на јужниот сид во олтарната апсида, како и ликовите на св. цар Константин и мајка му св. Елена на јужниот сид во источната црква.

Врз фрескоживописот од 14 век во 1630 година бил изведен нов. Тоа го дознаваме од ктиторскиот натпис испишан под лунетата со претстава на патронот на црквата св. Никола.

Денес него го следиме во четири сликарски зони, по овој распоред:

I зона - Свеџиџели во цел расџ со брановиџна ленџа над џлавиџе;

II зона - Сцени од живоџиџ на свеџи Никола, џџрџнувајџи од исџок, Раџањеџо и Соноџ на цареџи Констанџин;

III зона - Чудаџа Хрисџови, џџри сцени од Сџџариџи Завеџи и Свеџа Троица;

IV зона - Сцени од Хрисџовиџе џоследни денови и сџџраџањеџа.

Одлики на фреските се наративност, со тенденција за декорација до натрупаност на мотивите. Би ги издвоиле Богородица со Христос во полукалотата на олтарната апсида, Христос Седржител во темето на куполата со симболите на евангелистите и една поретка фреска Одговорот на Господ Христос на копнежот на Закхеј качен на смоквата.

Фрескописот во манастирот Свети Андреј е дело на Митрополитот Јован Зограф и неговиот ученик монахот Григориј. За ова дознаваме од натписот во нишата над проскомидијата (протезисот). Да ја прегледаме накусо теоријата за потеклото на главниот сликар на манастирската црква Свети Андреја.

Двајцата браќа Прибил и Приезд потекнувале од средновековната тврдина Кале, високо над прилепското село Зрзе, во која нивниот дедо, монахот Герман изградил мала еднокорабна црква, веројатно врз урнатите темели на една постара ранохристијанска црква. Тоа е во средината на 14 век, во времето на царот Душан. Кога во 1369 година била додадена припратата на оваа црква, Германовиот син Хајко (со монашко име Харитон) веќе бил упокоен. Некои историчари на уметноста сметаат дека околу 1370 година, токму овие двајца браќа, облекле монашки ризи и добиле монашки имиња Јован и Макариј, мошне успешно го изучиле живописувањето и заземале високи места во црковно-административниот и културниот живот на државата на кралот Марко. Јован станал митрополит, односно врховен црковен поглавар во Прилеп. По загинувањето на Марко, тој умрел додека неговиот брат Макариј отпатувал за Србија.

Воспитуван во строгиот дух на монашката предаденост негуван од семејните претци, Јован го стекнал високиот црковно-хиерархиски чин на митрополит, а истовремено станал и зограф со исклучително силна авторска изразеност. Врвот на неговата кариера го претставува фрескоансамблот во црквата на манастирот Свети Андреј, каде тој создал дело со извонредни естетски квалитети и префинета зрелост на ликовната постапка. Црквата Свети Андреј претставува мајсторска зрелост во решавањето на сложени ставови и движења во композициите, што на некој начин го издвојуваат од своите претходници и го вбројуваат во редот на најквалитетните мајстори-зографи во средновековното сликарство во Македонија. За ваквата оценка потврда е и неговото зографско дело – иконата Исус Христос Спасител и Животодавец од 1393/94 година од иконостасот во манастирот Свето Преображение-Зрзе. Творечкиот опус на зографот монах Григориј е неразделна нишка со творештвото на Митрополитот Јован во овој споменик, нишка што на места, се чини, се вплетува во едно, а на места има свој белег. Митрополитот Јован во Македонија на крајот на 14 век го внесува, поточно го обновува оној сехристијански византиски сликарски стил што долго време бил диктиран од Константинопол, Солун и Мистра. Но, тој и во домашните сликарски работилници создал највисоки дострели во византиската уметност, воопшто.

ВЕРУ

ОУ

ИПРАКАНСИ

СВЯТЫЙ

Фрескосликарството во оваа манастирска црква претставува новина во нашето средновековно ѕидно сликарство. Фреските се издвојуваат со своите стилски и уметнички квалитети, како и со иконографските особености од другите цркви во Македонија, подигнати во тоа време. Лицата и целите фигури на светителите се предадени реалистично, со животна сила. Карактеристично е настојувањето за сликање во перспектива со сместување на фигурите во еден простор, во една композиција. Поради релативно малите димензии на црковната градба, иконографскиот репертоар е сведен на основните тематски целини и се состои од два Христови циклуси, надополнети со вообичаената иконографска содржина во куполата и олтарот.

Монументално обликуваните фигури на светителите со ликови обоени со длабока сензуалност, нагласен волумен и живите гестови на енергичните светителски претстави, вешто изведените архитектонски панорами во композициите и благородноста на топлиот колорит, се одликите на извонредното ликовно мајсторство на зографот Јован, кој во раскошниот колорити длабокото синило на фреските, извел прекрасни панорами, доловени со исклучителна вештина во цртежот и благородни вредности на бојата. Иако во изведбата на фрескодекорацијата не отсуствуваат традиционалните иконографски канони, композициите се изведени со голема доза на свежина во поглед на ликовните детали. Извонредната логика во распоредот на претставените личности, можеби се најзначајните особености на Јовановото сликарство во Свети Андреј, но силината на светителските ликови и колоритот што блеска со синилото на боените хармонии, ја претставуваат највпечатливата димензија на живописот на црквата. Создаден во залезот на творечките потфати на средновековните мајстори, живописниот ансамбл на зографот Јован во Свети Андреј го претставува последниот креативен врв на македонското средновековие, исткаен од нишките на традицијата и натопен со мајсторството на еден извонреден талент.

Фрескоживописот во црквата е распореден во три сликарски зони.

Во наосот на црквата, во долната зона, на западниот ѕид, јужно од вратата е претставен св. архангел Михаил, а како негов пандан, северно од вратата е претставен св. архангел Гаврил. На јужниот ѕид, на травејот се претставени светите војни Димитриј и Георгиј. На јужната конха (певница), западно од прозорецот, се наоѓаат светите апостоли Лука и Марко. Источно од истиот прозорец се св. Павле и св. Јован Богослов. Во истата зона во наосот, на неговиот северен ѕид, се претставени светите војни Теодор Стратилат и Теодор Тирон. На северната конха е претставен патронот на храмот св. апостол Андреј Првоповиканиот. Веднаш до него е св. Матеј. Источно од прозорецот, на певницата, е претставен св. Петар, а до него е Пресвета Богородица Застапница.

Над првата зона, врз сите сидови на црквата, се протега фриз од светителски допојасни претстави. Ги има вкупно шеесет. Во втората зона, над гореспомнатите светителски допојасни претстави, е циклусот на Христовите маки и страдања. Циклусот започнува во олтарскиот простор, и тоа, во неговиот јужен дел е сцената Тајната вечера. Потоа, одејќи кон запад се развива по овој редослед: Миењето на нозете и Молитвата во Маслиновата градина во конхата, а по нив е Бакнежот на Јуда. На северниот сид циклусот продолжува со Исмејувањето на Христос, Качувањето на Крстот и Симнувањето од Крстот во северната конха. Циклусот завршува во олтарскиот простор, од каде што и почнува со сцената Полагање на Христос во гробот.

Сцените од циклусот на Големите празници го заземаат сводот и полукалотите на певниците. Од нив, на јужната страна, се сочувани Рождеството Христово, Сретението и Крштението Христово. За жал, тие се толку избледени што се тешко препознатливи. На северната страна, е зачувано само Симнувањето во Адот.

Во тамбурот на куполата се сместени пророците во цел раст, на пандантифите се претставени четирите евангелисти во момент на испишување на евангелските текстови. Секој од нив е означен со посебен симбол.

На западниот сид, над влезната врата, во наосот се наоѓа вообичаената сцена за ова место - Успение на Пресвета Богородица.

Во првата зона, на олтарскиот простор е претставена сцената Литургиска служба на светите архиереи. Над оваа композиција со наоѓаат осум допојасни светителски ликови.

Особено е важно да се нагласи присуството на св. Климент Охридски во оваа групација архиереи и неговото нагласено место во олтарот на црквата. Тука, св. Климент типолошки не е сосем издиференциран, но е најблизок до карактеристиките што ги има охридскиот светител. Насликан е со долга бела брада и мошне куса бела коса рамномерно распоредена на челото. Сигниран е на грчки, како и сите светители во црквата, но со невообичаена генитивна форма на името. Во полукалотата, на централната апсида, е претставена Богородица со Христос. Над северната ниша е претставен св. архангел Гаврил додека над јужната ниша се наоѓа претставена Богородица. Органски, тие ја претставуваат темата Благовештение. На северната ниша е претставен св. Стефан, а на јужната е св. Евплос.

Кон групата најстари зачувани предмети спаѓаат и дверите од Свети Андреј, чијашто главна декорација ја претставуваат фигурите на св. архангел Гаврил и на Пресвета Богородица, од композицијата Благовештение, изведени во плиток релјеф, по целата должина на дверните крила. Тие денес се наоѓаат во музеј во Белград.

Фреските во манастирот Матка припаѓаат на охридската сликарска школа од крајот на 15 век. Овде за првпат се забележани фрески од таа школа прилагодени во простор од типот на збиен впишан крст. Во колоритот доминира темноцрвена атмосфера разбиена со отворенозелена, окер (жолт и блед), маслинена и сива боја.

Сликарската програма, ни ја пренесе во целост, м-р Јехона Спахиу, која секоја година одржува предавање на своите студенти во црквата, за што многу ѝ благодариме.

Куполна програма – Во темето на куполата веројатно се наоѓала претставата на Христос Пантократор, која денес е целосно оштетена. Околу неговата претстава е Божествената/Небесна Литургија, а на тамбурот меѓу прозорците се прикажани по двајца пророци, вкупно осум. На четирите пандантифи е насликан по еден евангелист. На површините меѓу пандантифите се насликани ангели, а на источната страна е Светата Риза (Убрус). Во темето на источниот свод (над олтарскиот простор) е Христос од Вознесението додека, пак, на западниот свод е Пригответниот престол/Хетимасијата.

Олтарски простор – Во конхата е Богородица со малиот Христос прикажан во цветна чашичка, под оваа претстава е Причестувањето на апостолите. Во првата зона е Литургиската служба на архиереите и Христос-Агнецот (жртва) со св. Василиј Велики и св. Јован Златоуст. Во тесните ленти лево и десно од конхата се насликани архангелот Гаврил и Богородица од Благовештението. Под нивните претстави се прикажани светите столпници Симеон и Данаил. Во нишата на проскомидијата е прикажан св. архиѓакон Стефан, а во ѓакониконот е св. Роман Мелод. Во нишата на јужниот сид е насликан св. Кирил Философ, а на спротивниот (северниот) сид е прикажан неговиот ученик св. Климент Охридски. Под допојасната претстава на св. Климент е претставено видението на св. Петар Александриски.

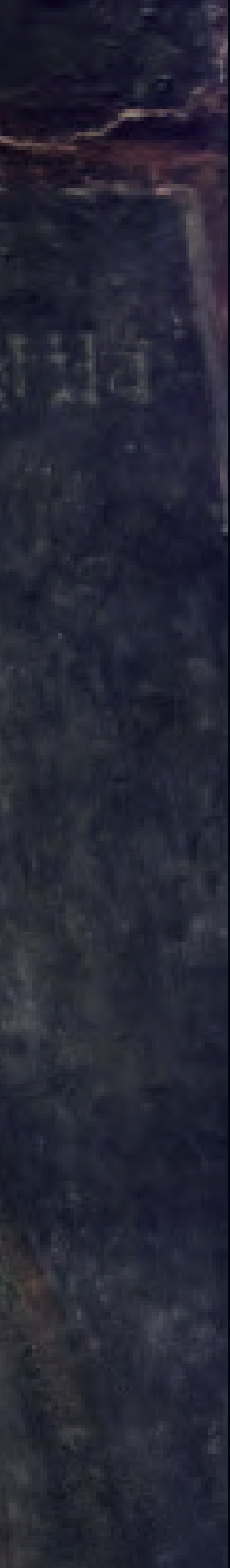

ІНХС
АНШІ
ХВЛА
ХЛТВО
НУБО
ХЕС

РЕНАН
КЪЛА
ЕМЬП
НСТ
ПНТЕ
МНТ

4158 ПРѢСВѢ

Свети Климентовиот лик тука е насликан како архиереј со полиставрион и омофор со крстови. Претставен е со високо чело, со малку коса со залистоци, испакнати јаболчници и густа, долга и проседа брада. Со десната рака благословува, а во левата држи затворено евангелие. Неговиот учител св. Кирил Филозоф е насликан со капа со крстови. Сликарот на портретот на св. Климент Охридски сигурно припаѓал на сликарската работилница што порано работела во архиепископскиот град и која добро ги познавала основните белези на неговата физиономија. Ова повторно зборува за фактот дека стилските особености на фреските од Матка само го потврдуваат нивното охридско потекло. Портретот на св. Климент спаѓа во ретките претстави зачувани на подрачјето на Скопје, заедно со оние во Свети Андреј и во Марков манастир, што го зголемува неговото значење. Свети Климентовиот портрет е постојано присутен и во другите цркви во Македонија. Истиот го има и во Света Софија, Канео, Перивлепта и др.

Големите празници започнуваат со Благовештението (на источниот сид), потоа следните сцени се претставени во највисоката (трета) зона на јужниот сид – од исток кон запад: Раѓањето Христово, Сретението, Крштението, Лазаровото воскресение и Влегувањето во Ерусалим/Цветници. Преображението Христово е прикажано на западниот сид до Успението Богородично. На северниот сид сцените од Великите празници продолжуваат во насока од запад кон исток: Распетието, Мироносиците на Христовиот гроб, Слегувањето во адот и на крајот од сидната површина е долниот дел на Вознесението, каде што се фигурите на Пресвета Богородица и апостолите. На последната сцена, над ликот на Богородица, се читаат зборовите: „*Луѓе Галилејци, зошто сѐовише и гледаше кон небошто? Овој Исус што од вас ошиде на небо, така ќе дојде, како што видовише дека оди на небо*“. Следува Слегувањето на Светиот Дух, композиција сосема ликовно деградирана со сместувањето на тесната површина на триумфалниот лак. Циклусот на Великите празници завршува со Успението на Богородица, кое според каноните секогаш се претставува на западниот сид.

Христовите маки и страдања – Сцените од овој циклус се наоѓаат во втората зона под Великите празници. Циклусот на страдањата по правило започнува со Тајната вечера која се слика во олтарскиот простор, поради нејзината литургиска основа, кога Самиот Христос ја востановил Евхаристијата. Но, во оваа црква циклусот започнува со Миењето на нозете, коешто според кажувањето на евангелистот Јован му предходи, односно се случило пред Тајната вечера. Потоа, следи Тајната вечера во наосот, на внатрешната (источна) страна на пиластерот има две сцени, една над друга, поврзани со Јуда: Договорот со еврејските старешини и Земањето на сребрениците. Во продолжение на јужниот сид е Фаќањето/затворањето на Христос, каде е прикажан Христовиот разговор со војниците, исто според евангелието по Јован, и е вистинска реткост, и Судањето кај Ана и Кајафа. На западниот сид е Судањето кај Понтиј Пилат и Миењето на рацете. Циклусот на маките продолжува на северниот сид со сцените: Трикратното одрекување на Петар, Исмејувањето на Христос и Качувањето на Крстот. На источната страна на пиластерот повторно се две сцени, една над друга, поврзани со Јуда: Враќање на сребрениците и Бесење на Јуда. Потоа, циклусот продолжува со сцените Симнувањето од Крстот, Оплакувањето и Полагањето во гробот.

Помеѓу втората и првата зона се наоѓа фриз/лента со допојасни светителски претстави. На јужниот ѕид од исток кон запад: св. Стефан Нови со иконата на Богородица со Христос во рацете, св. Кузман и св. Дамјан, св. Пантелејмон, св. м-ци Мина, Виктор и Викентиј, потоа св. Трифун и св. Власиј. Допојасните ликови на архиереите добиле место во западниот дел на црквата, во крупен формат; во северната ниша е насликан св. Никола, а јужно св. Атанасиј Александриски. Во најниските делови на потпрените лакови, над нив се прикажани помали допојасници - Богородица и Христос на северната страна го благословуваат св. Никола додека св. Сава (1169-1236) и Симеон Немања се заштитнички поставени над ктиторите на јужната страна со што несомнено ја откриваат заштитничката улога што ја имале овие светители во очите на верниците. Изборот на св. Никола и св. Атанасиј, според Гојко Суботиќ може да се поврзе со ктиторите од натписот над вратата:

„По волјата на Ошцејоџ, ѿосѿешениеѿо на Синоѿ и со содејсѿвиеѿо на Свеѿиоѿ Дух, (во) овој свеѿ и Божесѿвен храм на Свеѿаѿа Владичица Боѿородица Присногева Марија, дојде Милица, и ја заѿекна цркваѿа оѿкриена, и ја ѿокри цркваѿа, и живоѿиса, со суга ѿриѿраѿа и куѿи лозје. Сѿомни ѿи Госѿоди рабиѿе Свои Тошинко и син му Никола и владеачкиоѿ Миѿроѿолиѿ ѿосѿодин Дѿанасиј во ѿодинаѿа 1497“.

Светителските фигури продолжуваат со светите Константин и Елена, северно од вратата. На северниот ѕид е св. Марина како го убива демонот, св. Атанасиј Атонски - основачот на првата Лавра на Света Гора во 960 година, потоа пустиножителот св. Павле Тивејски, на предната страна на пиластерот е св. Георгиј, понатаму св. Варвара, св. Петка и Деисисот каде Христос е преставен како Цар над царевите.

Западна фасада - Интересот го привлекува фреската претставена во тимпанот над влезот, каде е насликана Богородица со Христос во скут, на соседниите ѕидовини опкружена со илустрации. Покрај највисокиот дел на јужната страна се чини дел од името на Гедеон. Се чини дека Богородица го носела епитетот Троеручица. Ако се потврди дека Богородица навистина го претставува наведениот иконографски тип - инаку мошне редок - ќе биде необично на ѕидот до иконостасот да биде насликана Богородица стигнирана како Елеуса, а над влезот Троеручицата (Гојко Субошиќ).

Во најгорниот дел, лево и десно од прозорот се две сцени од животот на Богородица: Раѓањето и Воведението во храмот. На плитките пиластри било прикажано Благовештението, денес е сочувана само фигурата на Богородица на јужната страна. Подолу има избледени фигури, веројатно свети војни, а лево и десно од вратата биле прикажани светите апостоли Петар и Павле. Над вратата се двете Божји раце, со едната подава свиток, со другата Евангелие кон апостолите.

На западниот сид се св. Петар Коришки – пустиножител од 13 век, св. Христофор, св. Зосима ја причестува св. Марија Египетска (453- 530 г. - единствена жена на која и е посветена една недела од Великот пост - пример за покајание) и св. Јулита. На северниот сид: св. Кирик, св. Недела, трите свети еврејски момчиња Мисаил, Азариј и Ананиј, па св. Јаков Персиски и св. Антониј Велики (таткото на монаштвото).

Прва зона светители - На јужниот сид, веднаш до иконстасот е претставена Богородица Елеуса/Милостива, патронот на црквата, седната на престол со малиот Христос во рацете (Неговата фигура е оштетена), а кон нив пристапува архангелот Гаврил со инструментите за мачење. Стигнирана е со Елеуса (милостива). Потоа, следи св. Марко Трачески (270-400) - пустиножител, па на предната страна на пиластерот св. Димитриј, св. Онуфриј Велики - пустиножител, и ангелот Божји облечен во монашка схима како му дава напишан устав и правила за подвижничкиот монашки живот на св. Пахомиј (272-346). На западниот сид, јужно од вратата, насликани се ктиторите на фреските Никола и Милица. Фактот што Тошинко не бил насликан покрај жената и синот може да се објасни само со тоа што во тоа време тој веќе бил упокоен. И ознаките крај нивните ликови, испишани во вид на кратка молитва, како да го изразуваат различниот однос кон обновувањето на храмот; покрај Милица е напишано: „Прими, Госџоги моление раби својеја Милице“, а крај Никола само: „Помени, Госџоги, раба својеџо Николу“.

Фреските од црквата на манастирот Матка како уметничката целина припаѓаат на охридската ликовна школа по шеестетите години од 15 век. Сродните особини – од чисто техничките решенија, преку иконографските схеми, до одредените стилски квалитети – воспоставуваат видлива врска со стариот центар. За постоечките разлики, пак, меѓу Матка и класичните споменици од охридскиот регион, покрај временската оддалеченост, не е неважна и околноста што фреските на Богородичната црква се сместени во простор од сосема поинаков вид. Во охридската уметност не ни е позната ниедна црква од типот на збиен впишан крст, која во 15 век добила фрески и чија програма би ни послужила како паралела за Матка. Изделените површини на нејзината внатрешност, релативно мали и комплицирани, создале сосема поинакви услови на сликање, па дури влијаеле и врз изборот на композициите и нивната поставеност.

Изборот на одделни ликови и цели циклуси сигурно упатуваат на нивното охридско потекло. Дури и кога се сосема формални, одделни особини јасно говорат за обичаите на работењето во одредени центри: светителските допојасници во едноподруго поставените кружни и правоаголни полиња, речиси редовно ги сретнуваме на спомениците од Охрид и околината.

Повеќе од сè, типолошките и стилските особености на фреските од Матка укажуваат на нивното охридско потекло, особено еден редок детал во начинот на сликањето, преземен од фондот на постарите охридски дела: кај повеќето светители сенките на лицата (или и самите сенки) се обоени црвено, а до осветлените делови има зелено.

Гојко Суботик во својот труд вели: „Присусџвоџо на џодем број монаси и исџосници, ако се доведе во врска со груџиџе џодаџоци, џоџвердува дека уџиџе џоџаш храмоџ му џриџаџал на манасџироџ. Селскиџе цркви и коџа имале џоширок избор на ликови, во начело, не содржеле џоџодем број на монаси исџосници“.

Значењето на фреските на Матка е токму во изборот на светителите кои се претставени. Фрескописани се сите зачетници на монашкиот живот^{прилог1}, како и основоположниците на првите манастири на овие простори.

Духовниот живот

Највредното богатство на една земја се нејзините жители. Секој еден човек и неговата душа која Бог ја создал вечна и вдахнал дух на живот во неа се бесценето вредни.

Вредност на човековиот живот, дотолку повеќе, му дал Самиот Господ. Испратен од Отецот, се воплоти Неговиот Син, Господ Исус Христос и умре на Крст „за ние да живееме“. И Го испрати Светиот Дух Господ за да биде со нас до крајот на вековите.

Бог, Света Троица им се откри на луѓето. Прв нè возљуби. Ни ја откри Божјата правда, откри како да живееме. А како го стори тоа? И со пример, и со слово, и со поткрепа во Светиот Дух. Господ Исус Христос ни покажа и рече: „Јас Сум Па̑ѡѡѡ, Вис̑ѡинаѡа и Живоѡѡѡ“.

Нашиот живот е во Христа. Тоа е неговата единствена смисла - „Вис̑ѡина, вис̑ѡина ви велам: кој верува во мене има живоѡ вечен“ (Јован 6, 47).

Вистинското богатство на Матка се нејзините жители - монаси, испосници, незнајни молитвеници за сите нас пред Бога.

Мала, но света гора.

За жал, живеејќи во тihuвање (исихија^{прилог2}), подалеку од очите на светот, поблиску до Бога, овие жители на Матка, не оставиле зад себе податоци за својот живот во Христа.

Пештерните цркви, остатоците од испосничките келии, манастирите, немо сведочат за нивното престојување на Матка. Останале само имиња на монаси во помениците, и имиња на игумени кои ставајќи потпис на расписките, ненамерно, оставиле сведоштво за себе. Од испосниците, од целата низа испоснички келии на потегот Свети Андреј–Света Недела, познато е само името на отец Геласиј, запишано под една фотографија од неговата келија. Уште, од сите овие жители – монаси на Матка, останал само еден гроб на монахот Серафим. Починал за време на Втората светска војна, или набргу по неа од заразна болест, која ете му го зачувала недопрено гробното место.

Нивните имиња му се знајни на Бога. Нивниот живот е животот на првите христијани и на монасите низ вековите до денес. За овој живот поучувал Самиот Христос, го проповедале првите апостоли, го предавале исихастичкото Предание. Тоа Предание е непроменливо. Секој од светите Отци, според својот стил на изразување, пишувал за него, но сите тие, истото го живееле.

Пишувајќи за него, ние пишуваме за животот на монасите на Матка. Пишувајќи за него, ние само објавуваме што светите Отци напишале, и светите Собори потврдиле - дека е вистинско исповедание на верата.

Монашкото, аскетско-исихастичко, теолошко Предание низ вековите се занимавало со различни теолошки предизвици, но сепак неговото темелно вдахновение како и неговата крајна цел останале исти: човекот, создаден според образот Божји, како личност, како теоцентрично и христолошко битие, нормално и природно може да живее, пред сè, во слободна и љубовна заедница со Бог во Богочовекот Исус Христос. Богочовекот Христос, според Светото Писмо и според светите Отци, е алфа и омега, Тој е почеток, средина и крај или цел на човекот. Христос, како причина и цел, е суштина на човековиот живот, пат на човековото спасение и негово вистинско остварување.

Оваа богонасоченост не го отуѓува човекот од самиот себе и од околината, не ги негира човекот и неговата самостојност, неговото остварување како личност, туку напротив – само Богочовекот Христос и заедницата со Него, во благодатта на Светиот Дух, го прави човекот - човек. Само благодатната заедница со Христос му овозможува вистински однос на човекот со Бог, со самиот себеси, со своите ближни и со сè создадено. Ова е опис на човековиот природен живот.

Целото Предание на Црквата или Самиот Господ, Богочовекот Исус Христос, како Глава и Црквата како Негово Тело (како благодатна заедница на сите свети во Светиот Дух); Светите Тајни, а, пред сè, Светата Евхаристија, како Света Сетајна, и светите добродетели на Црквата; Светото Писмо на Новиот Завет како книга на црковната заедница; светите Вселенски собори; светите Канони и делата на светите Отци; светите храмови, како и фреските и иконите во нив, итн. – односно сето тоа што значи Воплотување на Синот Божји и последиците од тоа Воплотување, дадено ни е со само и само заради една и единствена причина: духовно, благодатно да растеме во Богочовекот Христос, да го развиваме нашиот личносен однос и личносната заедница со Него и да се оствариме како слободни и љубовни личности достигнувајќи ја висината и возраста на растот Христов, а истовремено меѓусебе да оствариме онтолошка заедница според икона и подобие на Света Троица – Отецот и Синот и Светиот Дух - „*како шїѡ си Ти, Оче, во Мене, и Јас во Тебе; ѡа шїака и шїие га бигаѡѡ во Нас егно*“ (Јован 17, 21).

Овој специфичен начин на живот и подвиг, наука и уметност на духовно живеење, чија цел е човековото исцеление и восовршување како личност, односно обожение, низ историјата најдоследно и единствено е сочуван и пренесен (и теоретски и практично) во Православната Црква, и тоа, пред сè, (скоро исклучиво) во нејзините манастирски монашки заедници.

И, ова црковно Предание се пренесува личносно, од личност на личност, од учител на ученик, од духовен отец на духовно чедо. Старец Софрониј вели: „*Духовноѡ очинсѡво, гар на Свеѡиѡѡѡ Дух е живо срце на Православнаѡа Црква. Тоа е злѡшен синѡир на Преданиеѡ, кое нѣ ѡѡшсеѡува дека христїјансѡвоѡ не е книшка релиѡија, шїуку ѡѡкровение на шїајнаѡа на личносѡа*“.

Светите Отци, монаси, честопати го потенцираат фактот дека севкупниот духовен живот на човекот се одвива во совршен ред и хармонија. За нив, духовниот живот не е нешто случајно, нешто хаотично, нешто што може како било, туку во духовниот живот постои еден препознатлив и совршен ред кој не може ни малку да се пренебрегне.

Духовниот живот е неискажана радост, залог за полнота на секој наш копнеж за љубов, слобода, личен однос, знаење и вечност. Духовниот живот е последна надеж, утеха и лек за современиот човек - изгубен, празен, измачен и исплашен од постојаните промашувања, од страстите, од гревот, од болеста, од демонот што го следи и од смртта. Секоја несреќа произлегува од недуховен или погрешно воден духовен живот. Сите ние имаме потреба од духовен живот т.е. духовен подвиг и од духовно раководство.

За да започнеме со духовен живот, потребно е да осознаеме дека сме болни, да ја освестиме нашата паднатост и промашеност. Само оној кој осознава дека е грешен, кој спознава колку е далеку од Бог, може да се исплаши, да почувствува потреба или да копнее љубовно по Господ, и да направи чекор кон свое лично преобразување.

За да се постави добар почеток при процесот на преобразување, односно исцелување, потребно е подвижникот да научи како правилно да се подвизува во духовниот живот. Светите Отци велат дека подвигот треба да се одвива во познание. Духовниот развој и преобразувањето да бидат во познание. Покајание во познание, послушание во познание, молитва во познание. Треба да знаеме каде се наоѓаме, да знаеме кон што се стремиме и во која насока секој миг се движиме. Ова е возможно само ако ги следиме и ако се потпираме на советите од својот духовен отец.

Духовен отец е човек којшто е носител и сведок на енергијата на Светиот Дух. Неговиот ум е просветлен, неговото слово е со сила, а неговото присуство е Христово сведоштво, кое неодоливо и нежно привлекува. Словото на духовниот отец допира до длабочината на срцето на духовното чедо и однатре го преобразува: му носи светлина на верата, му носи љубов и сила за подвигот, му влева надеж во духовната борба и живот. Духовно, во своето срце, го раѓа и го гради, преку взаемниот личносен однос, новиот, во Христа, човек. Односот духовен отец – духовно чедо е Света Тајна на взаемно проникнување и растење во Христос.

Според светите Отци постојат три степени (етапи) во духовниот развој на една личност, кои тие ги именуваат како очистување на срцето од страстите, просветлување на умот и обожување на човековата личност. На секој од степените од духовниот развој му соодветствува одреден вид на молитва: на првиот степен – усна или умствена молитва, на вториот степен – умносрдечна молитва, а на третиот степен – непрестајна умносрдечна молитва. На секој од степените се пројавува и соодветна благодат, која тие ја нарекуваат: очистителна, просветлувачка и обожителна. Следствено, на секој од овие три степени се одвива и одреден, специфичен и различен за секое ниво, духовен однос на духовното чедо со духовниот отец, кој зависи и од тоа на кој степен се наоѓа секој од нив. Овој однос е динамичен: преминува од еден квалитет во друг; се менува и се преобразува. Односот помеѓу духовниот отец и духовното чедо е еден од клучните елементи во духовноста на православното Предание.

Според светогорското монашко Предание, во односот со духовниот отец монахот треба да биде во целосрдечно, апсолутно послушание особено на почетокот, кога е на првиот степен, на степенот на очистување. Главната болест на човекот се наоѓа во неговиот ум и разум, односно во неговата суета, гордост и високо мислење за самиот себе. Затоа основна добродетел во манастирот, основно барање што се поставува пред оној кој ќе дојде во манастир е подвигот на смиренieto: да го стави слободно и своеволно својот ум во послушание на друг, да го потчини својот ум под умот на својот духовен отец.

Молитвата, како света добродетел, а особено умносрдечната молитва, има посебно место во градењето на личносниот однос со Бога, така што без неа, тој однос не би можел ниту да се замисли. Молитвата, наједноставно кажано, е дијалог што човекот го води во заедница и единство со Бога.

Господ ни ја даде заповедта да Го љубиме Бог со сето срце, со сиот ум, со сета душа. Можно ли е да Го љубиме без молитвата?... Оној што го љубиш на него мислиш, за него зборуваш, со него сакаш да бидеш.

Колку повеќе човекот се труди да биде со Бога преку еден ваков молитвен подвиг толку повеќе Бог му дава тој молитвен дијалог да биде поквалитетен и попостојан. Знаеме за повеќе нивоа на квалитет во молитвата и тие се точно забележани и пренесени од Отците. Она што Бог на крајот му го дава на подвижникот како молитва – а што е многу редок дар – е непрестајната умносрдечна молитва, кога и покрај тоа што подвижникот зборува, чита, размислува, јаде, работи, спие..., молитвата во неговото срце непрестајно тече.

Секој подвижник своето лично преобразување во Црквата преку умносрдечната молитва го доживува соборно, како подвиг со сите свети и како почеток на преобразувањето на другите луѓе и на целиот свет. Секој монах којшто ја кажува Исусовата молитва знае дека е тоа молитва за спасение на сите луѓе. Само во тој дух Бог и ја прима оваа молитва. Учењето за Исусовата молитва само со личен опит се осознава и се проверува.

Преточен во пример, овој живот ни го пренесува Старец Ефрем Филотејски во книгата „Исихастички сведоштва“, каде се објавуваат поуките на неговиот Старец Јосиф Исихастот.

Тој започнува со својата средба со Старецот на Света Гора:

„Онаа вечер, внатре во црквичката на Чесниот Претеча, издлабена во пештера, положив метанија за моето послушание. Таму внатре на бледникавата светлина, мојата душа го спозна, на нејзе особен начин, светлиот лик на мојот Старец.

Бев најмал во соборот, според својата телесна и духовна возраст. А, Старецот Јосиф беше еден од најголемите светогорски духовни колоси на нашето време. При него останав дванаесет години, учејќи покрај неговите нозе, колку и што поживеа по моето доаѓање. Бог ме удостои да му послужам сè до неговиот последен свет здив. Беше достоин за секаво служење, наспроти многуте негови духовни напори, и свети молитви, што ни ги остави како многуценето духовно наследство. Го запознав како вистински богоносец. Извонреден духовен патоводител. Највешт во борбата против страстите и демоните. Не беше возможно да дојде при него човек, колку и да беше обземен од страстите, а да не се исцели. Беше доволно само да ги исполнувате неговите заповеди во послушание.

...Неговиот став беше: „Чекори, а јас ќе следам“. А зборот стануваше дело.

...Старецот постојано бдееше над нас да живееме во молчание заедно со молитвата.

Ни велеше:

...Духовната состојба се разделува на три степени и соодветно на тоа дејствува и благодатта кај човекот. Првата состојба се нарекува очистителна, којашто го чисти човекот, го води кон покајание. Секоја усрдност, желба за духовен живот, се должи на таа благодат-очистителна. Твое нема ништо! Таа таинствено содејствува. Оваа благодат, кога се подвизуваш останува кај тебе неколку години. А ако човекот напредува преку умствената молитва, добива друга благодат, многу поразлична. Првата, како што рековме, се нарекува чувство-енергија и таа е очистителна, бидејќи оној што се моли чувствува Божествено движење – енергија внатре во себе. А другата се нарекува просветлувачка. Со неа се добива светлина на познанието, човекот се воздигнува кон созерцание на Бога. Не светла, не фантазии, не слики, туку бистрина на умот, чистота на помислите, длабочина на значенијата. За да се појави оваа состојба, оној што се моли треба да има тишина, мир, и непрелестен патеводител. И третата состојба е осенувањето на благодатта. Благодатта која восовршува е голем дар.

Правилно да се исповедаме, да усвоиме – јас сум крив за сè

Нашиот ум и нашето срце и нашето тело го осквернивме со збор, дело или со помисла, така што, сега ни недостасува смелост (пред Бога). Немаме брачна облека. Заради тоа треба да се чистиме. Исповедувајќи се, солзејќи, душевно боледувајќи, и најграмотното – молитвејќи! Зашто молитвата го чисти и го восовршува човекот!

Брачната облека за којашто пееме во Страсната седмица: „Твојата брачна одаја ја гледам Спасе мој украсена, а јас облека немам за да влезам во неа“ е благодатта Божја која што се достигнува само преку чиста молитва остварена со огромен напор, со голем труд и со длабока болка.

...Смирението содржи прости зборови што ги кажуваме: „грешен сум“ и слично. Смирението е вистина! Да се увериш дека си ништо! Бог светот го создаде ни(од)што! Значи ние сме тоа ни(од)што. Твојот корен, твоето постоење почнува од ништо, така што твојата мајка е земјата, а твојот Создател е Бог. – Што имаш, а што не си добил? Ако си добил пак, зошто негодуваш како да не си добил?

Голем дар Божји за човекот е да ја спознае вистината. А таа вистина, рече Господ, ќе ве ослободи од гревот!

За послушанието (непоистоветување со своите помисли, желби и чувства)

Верно, голема е тајната на послушанието. Кога и слаткиот наш Исус прв го одбележа патот и стана пример за нас, и ние сме должни да Го подражаваме Него. Камо да бев и јас чедо мое, помеѓу вас. Да се подвизувам во моето желно и вистинско послушание. Бидејќи исповедам најискрено, со цела сила и полно сознание дека не постои друг спасителен пат, којшто е далеку од секоја прелест и од секое дејство на непријателот. Така што, кој навистина сака да се спаси, и да Го пронајде брзо благиот Исус, должен е да биде послушен. Должен е да го гледа својот Старец со толкава љубов како да го гледа обличјето Христово.

Значи, дете мое, држи го цврсто оружјето коешто го прими и силно бори се, неустрасно, затегнувајќи ги стрелите право кон непријателот. Зашто, не слушајќи го твојот Старец, Го разжалостуваш Бог. За да се смилостиви Бог за тебе, твојот застапник е Старецот. А ако пак, Старецот го натажиш, кој ќе го смилостиви Бога за тебе? Труди се колку што можеш повеќе да го олесниш бремето на твојот Старец, за да имаш и ти олеснување и трпение во твоите маки. Бидејќи, преку мој личен опит осознав колкави се одговорноста, тежината и страдањата што ги поднесува Старецот додека ѝ го врати достоинството на душата и додека да ја воведи во рајот, особено, ако душата има крута природа.

Старецот за секоја преземена душа, си додава на вратот уште еден претежок синџир, така што, му се потребни многу молитви за да му се олесни тежината. Треба да поседува многу љубов, вистинска, а непослушанието и противречењето само ги зголемуваат алките на синџирот.

Од устите на послушниците треба да излегува благочестие и благодат, а не оцет и горчина, кавга и раздор. Секој крут збор што ќе му го кажете во мигот на искушение, е поттикнат од лукавата змија, полевајќи ја душата на Старецот како отров, сушејќи ја како цвет удрен од град. Не е во состојба ни да се помоли за себе додека не му помине болката. Кога духовните чедо пак, се послушни, тогаш, и Старецот оди право, се искачува нагорно, топло се моли, се просветлува, разумно зборува, благовремено советува, добива додаток на благодатта и станува непресушен извор, раздавајќи му на секого Божествена благодат добиена од Господа.

Затоа, дете мое, ако сакаш брзо и без голем напор да напредуваш, научи се да се откажуваш од секое твое мислење, за да не се преобрази во волја. Твоето уво да е свртено кон устата на Старецот, и што и да ти каже, примај го како од Божја уста, и направи го без размислување. Така секогаш ќе имаш мир!

...Оној што наредува е одговорен, така што, тој ќе дава отчет за својата наредба. Ти пак, ќе одговараш за твоето непослушание!

Не е послушание само да ја извршиш оваа или онаа заповед, како што ќе ти биде наредено, а интимно да противречиш. Послушание е да го потчиниш разумот, начинот на размислување на твојата душа, за да се ослободиш од стариот човек.

Послушание е да станеш роб, за да станеш слободен! Купи ја евтино твојата слобода! Ослободи се од одговорноста и радувај се!

Потребен е континуиран аскетско-исихастички подвиг

Она што најпрво го чувствува е благодат Божја којашто кога наидува го прави човека продуховен. И сè му изгледа убаво и добро. Тогаш сите ги љуби, има умиление, солзи и топлина во душата. Но кога ќе се повлече благодатта, телесното надвладува и духот паѓа. Ти сепак, и дури и тогаш, не губи ја твојата ревност, туку, постојано кажувај ја моливата, со сила, со напор, со многу болка. Господи Исусе Христе, помилуј ме! И повторно и многупати исто и постојано. Гледајќи Го мислено Христа кажувај – Ти благодарам Господи за добрата што ми ги даде и за злото што го трпам. Слава Тебе, Боже мој, слава Тебе.

И кога ќе истрпиш, пак ќе дојде благодатта, пак радоста. Но, пак ќе дојде искушението, и тагата, и стресот и напнатоста. Но, повторно борба и победа и благодарност! И така ќе биде сè додека лека-полека не се очистиш од страстите и не станеш духовен, така што, созревајќи да стигнеш до бестрастие. Но, бори се! Не барај добрите нешта да дојдат сами по себе. На пердуви не стануваш монах. Монахот треба да биде навредуван, исмеван, искушуван, да падне, да стане, да биде човек. Не во преградките на својата мајка. Не се чуло некој да стане монах близу својата мајка. Само што си рекол „оф“, ќе слушнеш „јади, да не се разболиш“. Подвигот бара лишување. Арното нема да го најдеш во бања и во лесен помин. Тоа бара борба и многу труд. Бара дење-ноќе да Го повикуваш Христа. Бара трпение во сите искушенија и таги. Бара да го удавиш гневот и желбата (или сопствената волја).

„Се раздробува и разделува Агнецот Божји, Кој се раздробува и не се разделува, секогаш јаден и никогаш недојаден, осветувајќи ги оние коишто се причестуваат... Со полнотата на Светиот Дух.“, Света Литургија, црква Успение на Пресвета Богородица

„Со страв Божји, вера и љубов, пристапете.“, повик за Света Причест, црква Успение на Пресвета Богородица

...Не паметиш ли кога на почетокот ти велев – „ова што ми го зборуваш сега, сакам да ми го кажеш и по четири години?“ Пронајди ги моите први писма и ќе се увериш. Ова е непроменлив закон Божји. По три, четири, поретко и по пет години ќе се повлече благодатта, за оној кој ја имал претходно да го извежба, и да го направи помудар, секако, ако тој сака.

Значи немој да се жалостиш!

Чашата е заедничка. Прочитај го свети Андреј Јуродивиот заради Христа, за да дознаеш што зборуваше кога Христос го проверуваше. Ова се однесува на сите нас, според нивото на нашата издржливост.

Трпи го јаремот на твојот Христос! Цврсто затворај ја устата и ни збор не проговарај! Охрабрувај се самиот себеси велејќи: „Што се жалостиш душо моја и што очајуваш? Никакво зло не се случи! Си замина Христос само краткотрајно, но пак ќе се врати! Малку се забавил сакајќи да те научи на смирение и на трпение. Светителите толку многу претрпеа, а ти не си во состојба ни малку да ја потрпиш економијата на благодатта?“ Кажи ѝ го ова на твојата душа и не очајувај, бидејќи на твоите искушувачи им причинуваш радост, гледајќи те ожалостен и очаен. Кога ќе дојде благодатта, пак ќе те напушти и пак ќе се врати, при што ја учиш борбата, но радувајќи се велиш „Испробај ме, Христе мој, и искушај ме како сребро“. Тогаш ќе пуштиш длабоки корени како дрвјата, коишто колку и да дува ветрот, уште подлабоко се вкоренуваат! Бог ми е сведок дека во големите искушенија најдов најголема утеха! Значи, охрабри се и зајакнувај во Господа претрпувајќи ги искушенијата, така што, благодатта повторно ќе дојде!

„Верувам, Господи, и исповедам дека навистина Ти Си Христос, Син на живиот Бог, Кој дојде во светот да ги спасиш грешните, од кои прв сум јас. Уште верувам дека е ова самото пречисто Тело Твое, и ова самата чесна Крв Твоја...“, молитва пред Света Причест. Причестување, Света Литургија, црква Успение на Пресвета Богородица

Вистински монах

Мојот Старец немаше студирано теологија. Сепак богословствуваше со голема длабочина. Во едно од своите посланија запишал: „Вистинскиот Монах, кога во послушание и во тишување, ќе ги преобрази своите чувства, ќе го смири умот и ќе го очисти своето срце, тогаш восприема благодат и светлина на познанието и целиот станува светлина, ум прозрачен; станува извор на теологија, така што и тројца да замишуваат нема да ја стигнат реката на благодатта којашто брановите извира, и разлива крајно мирување врз страсиите во целото тело. Срцето се запалува од Божествената љубов и повикува: Задржи ги Исусе мој, брановите на Твојата благодат, зашто се растувам како восок. И навистина се растува не издржувајќи. И умот бива ѓрабат во богосозерцание, се случува проземање, човекот се преобразува, и станува едно со Бога, нејрекознавајќи и неодделувајќи се себеси, како вжешено железо во огнот.“

Од неговите зборови се гледа дека Божествениот примрак, што несоздадената светлина го заблеснува, не му беше непозната и недостапна област, но најдлабоко ги познаваше како место и начин на присуство Божјо, како тајна неискажлива, како светлина надсјајна и надизгледна. Заради тоа што, Старецот мој, знаеше да се моли. Многу пати кога ќе се појавеше после многучасовна умносрдечна молитва, неговото лице изгледаше изменето и светло. Не беше ни малку чудно што светлината во којашто постојано се плакнеше неговата душа, одвреме–навреме го осветлуваше и неговото тело. Впрочем, ореолот на светиите и не е ништо друго туку, отсјајот од несоздадената светлина на благодатта која што светлее и изгрева внатре во нив.“

Во периодот од 1946 до 1959 година, околу Старецот Јосиф Исихастот се создало братство на исклучителни монаси. После упокојувањето на Старецот, а по негов благослов, братството се раздвоило. Секој од браќата отишол во посебна келија, и со текот на времето секој од нив создал свое братство.

Самиот Старец Јосиф Исихастот зборувал пророчки за своите духовни чеда и браќа: „Овие монаси ќе го обноват монаштво на Света Гора“. Така и се случило! Прв о. Ефрем е повикан со своето братство да го обнови и уреди манастирот Филотеј. Не многу долго после тоа, од тоа братство се обновени уште три светогорски манастири. Подоцна, Старец Ефрем, по Божја промисла заминува за Америка, каде основа седумнаесет манастири. По заминувањето на Старец Ефрем со своето братство во Филотеј, и Старец Харалампииј го обновува и го уредува манастирот Дионисијат. Старец Јосиф иако најстар, сепак најдоцна со своето братство преминува од Новиот скит во Ватопед по повик на ватопедското братство.

Денес овие манастири имаат бројни монаси. Братствата живеат интензивен духовен живот, со преубави богослужби, чести сеноќни бденија, непрестајна молитва, и често причестување.

Старецот Јосиф Исихаст се упокои на Успение на Пресвета Богородица во 1956 г. Неговите ученици го возобновија (раширија) исихастичкото.

По неговите свети молитви, Господи Исусе Христе помилуј нè.

Обновата и заживувањето на монашкиот живот и денес, како и секогаш, во основа се темели врз обновената пракса на евхаристискиот и исихастичкиот живот во парохиите и манастирите (тоа е и плод на покајанието на народот).

Преданието за Исусовата молитва во Македонија и во Матка како нејзин неодвоив дел, никогаш не престанало, од апостолски времиња до ден денес. И иако знаеме дека пламенот на Исусовата молитва непрестајно горел во срцата на молитвените тихуватели, во срцето на живото светоотечко Предание, тој во одредени моменти мошне интензивно се разгорувал.

Континуитетот на аскетско-исихастичкото Предание во Матка и во Македонија ќе го следиме токму преку тие личности, светила, кои подготвени да се одречат од себе и да се жртвуваат себеси за Господ и своите ближни, го сведочеле и проповедале Христос на ова тло, пламтале за и денес да светлат.

Почетоците на опишаниот монашки живот, втемелен на молитвата, нè водат до Пресвета Богородица.

Во една своја беседа за Неа, св. Григориј Палама говори: „Исѣишѡвајќи шѣо му е најѡшѣребно на молишѡвеникоѡ за да беседи со Бога, ѡ кој ѡаѡ доага молишѡваѡа, Боѡородица ѡ ѡронаѡга свешѡеноѡо шѣхување - ‘безмолвие на умоѡ’, оддалеченосѡ од свешѡоѡ, заборав на сѣ земно и сѡремење кон Божесѡвениѡе оѡкровенија, избор на ‘ѡдоброѡи дел’. Оѡкрива дека ако умоѡ не се расејува кон земниѡе работѡи, би можел да се одгаде на ѡдобро и ѡвозвишено дејсѡвување, шѣо значи да се сврѡи кон самоѡи себеси: единсѡвеноѡо дејсѡвување ѡреку коешѡо би можел да се соедини со Бога.

...Оние кои ѡака чинаѡ, кои со свешѡено шѣхување ѡи очисѡиле срцаѡа и на неискажлив начин Му се ѡриближиле на Оној Којшѡо Е над секое чувсѡиво и мисла, во себе како во оѡледало Го ѡледааѡ Бога. Тихувањеѡо е значи брз и дирекѡен ѡаѡеводишѡел, усѡешен и соединувачки со Бога, особено за оние коишѡо во сѣ и ѡоѡѡлно ѡо ѡраѡѡикувааѡ. А шѡо да кажеме за Боѡородица, Која од деѡсѡвоѡо ѡресѡѡјуваше во исихија? Молишѡвено шѣхувајќи најѡприродно, од најраниѡе ѡдини, Таа ѡокму заѡоа - не знаејќи за маж - и ја сѡекна блаѡодаѡѡа да Го роди Боѡочовекоѡ Хрисѡос“.

Богородица со својот пример и опит, со самата себеси – му даде засекогаш, на сецелиот преподбен монашки чин образец на собран и внимателен живот на внатрешниот човек, за да можат монасите одрекувајќи се од светот, угледувајќи се на Неа, да ревнуваат во монашките подвизи и умносрдечната молитва, секој според своите сили, но и по молитвите на Пречистата Дева, за да Ја следат.

Богородица плодот на молитвениот живот го покажа уште при самото Благовестие кога смирено му одговори на св. архангел Гаврил, по веста дека ќе зачне и роди Син на Севишниот Бог: „Нека ми биде според зборовите твои“. Едноставно послуша и рече, да биде Божјата волја.

Во дел од нејзиното житие се говори дека сакајќи да го посети воскреснатиот Лазар - епископот на Кипар, по Божја промисла стасала на Света Гора и ја благословила.

Пресвета Богородица пловела заедно со св. Јован Богослов кон Кипар, во посета на Лазар. Кога бродот со кој пловеле бил истуркан од бурата надвор од курсот, кон Македонија, кон тогаш паганскиот Атос, тие биле присилени да допрат на пристаништето Клемент, во близина на денешниот манастир Иверион. Богородица излегла на брегот. Поклониците на Аполос кои во тоа време биле таму излегле да ја пречекаат, и Богомајката на нивна молба почнала да им говори за Господ Исус. Притоа на сите нив Бог им ги отворил срцата, та посакале веднаш да се крстат и да одат каде Таа ќе им нареди. Апостолите кои патувале со Богородица ги крстиле, а велејќи им да останат на ова место Таа им поставила еден од нејзината придружба за да ги утврди во верата. Пред да појде, ги благословила и изговорила: „Ова место ќе ми биде омилена Градина која ми е дарувана од мојот Бог и Син. Благодатта Божја нека остане на неа и на сите кои шука престојуваат со љубовност и кои ги чуваат зајоведите на Мојот Син и Му се молат. Неговата милост ќе биде со нив до свршетокот на светот. Зашто, ќе бидам заситничка за ова место и негова тојла посредничка пред Синој и Господ мој“. Од тој момент планината е посветена на Мајката Божја, како нејзина градина, во која не е дозволено да стапне ниту една друга жена.

Ова е нејзиното последно патување пред Успението, кога по нејзина желба за последен пат ги видела и благословила сите апостоли кои по чуден пат Господ ги собрал во домот на св. апотол Јован, а меѓу нив бил и св. апостол Павле.

„Најмалиоѿ од аѿосѿолиѿе“ - како што самиот смирено се нарекува, св. Павле, прв проповедал во Македонија.

Секоја негова проповед се завршува со основање на Црква, со ракополагање на епископи и свештеници, со создавање на христијанска заедница. Покрај тоа што е проповедник, тој е и учител, пастир и отец. Посланијата на светиот апостол Павле сведочат за неговата непрекината и цврста поврзаност со Црквите кои ги основал. Го загрижуваат поделбите помеѓу христијаните, дава совети и напатствија, ги решава проблематичните прашања, се заканува, опоменува, наредува. Апостолот Павле во полна мера го остварува, живее, идеалот на пастирството, кој самиот го формулирал: „На сиѿе им сѿанав сѸ, за на секој начин да сѿасам некоѸо“. Секој негов напишан збор покажува колку силно чувствувал одговорност за душите, за Црквата, за секој еден од нив; „кои ѿовѿорно со мака ве раѸам, додека во вас не се вообличи Хрисѿос“.

Отец Александар Шмеман за него говори: „Сите негови поуки, зборови, во крајна линија, се сведуваат на едно, основно и неуморно повторување на тврдењето и повикот: „Во Хрисѿа“. Во овие два збора е содржана целокупната смисла на христијанството, дадена е скицата на христијанскиот живот. Верата и Крштението нè соединиле со Христа и сега сите ние живееме во Него, за Него, живееме Негов живот“. Полната мера на тој живот е Павловото „И јас веќе не живеам, а Хрисѿос (е) Кој живее во мене“. Царството Божјо апостолот ни го открива во посланијата како живот на Самиот Христос, даруван на луѓето, Живот кој ги соединува преку Светиот Дух во нераскинливо меѓусебно единство и во единство со Бога“.

Своето служење големиот апостол го завршува со сведоштво, не само со збор, но и со крв. Пострадал маченички во Рим, кога и апостолот Петар.

Каков период настапува после нив? После нив остануваат малубројни групи луѓе, расеани по светот, кој никој не ги знае и, во почетокот, скоро никој не ги забележува. Сепак не за долго, настапува време на прогон на Црквата. За Христа пострадаале, следејќи го неговиот пример илјадници светители, од деца до старци. И пак апостолот Павле им се обраќа на христијаните преку своите посланици: „нѸ смеѿааѿ за измамници, а ние сме ѿраведни; за неѿознаѿи, а добро сме ѿознаѿи; нѸ држаѿ како да сме на умирање, а еве - живи сме; нѸ казнувааѿ, но не можаѿ да нѸ умрѿваѿ; нѸ нажалувааѿ, а ние сме секоѸаш весели; нѸ смеѿааѿ за бедни, а мнозина обоѸаѿуваме; како ниѿиѸо да немаме, а сѸ имаме“.

Во овој период, последните години од животот ги минува во пештера близу Хермелија светиот маченик и Атиохиски Епископ Еразмо. Имал дар на чудотворство, го проповедал Евангелието низ повеќе места во Македонија. Во Охрид го воскреснал синот на некој човек по име Анастас и го крстил. Бил мачен од царот Максимилијан, кој тогаш бил во Илирија, и бил затворен. Од затвор го извел светиот архангел Михаил како некогаш апостолот Павле. Заминал во Кампанија, но повторно се вратил во Хермелија. Се упокоил во 303 година. Пештерата со црквичката на светиот маченик Еразмо и денес стои недалеку од Охрид.

По 10 години од неговото упокојување христијанството се признава за религија и во Византија престанале гонењата.

Се смета дека христијанизацијата и појавата на монаштвото во Македонија, како дел од Византиската држава, се случувале истовремено со нивното ширење во цела Византија. Веќе во 4 век христијанизацијата во Македонија била завршена, а појавата на монаштвото се поместува во 5 век. Седиштето на, во овој век востановената Јустинијана Прима како автокефална Црква било близу скопското село Таор, од каде се смета дека потекнувал св. цар Јустинијан.

Со сигурност не може точно да се потврди кога пештерите со кои Матка избилува започнале да ги населуваат првите монаси, пустиножители, но таа со својата непристапност многу рано станала нивно прибежиште. Со своите три познати базилики од овој ранохристијански период, и остатоците на градежен материјал од градби (едната на пределот каде во средниот век се изградиле мноштво испоснички келии) од доцнаантички период, Матка – во околината на седиштето на Архиепископијата, со сигурност била христијански центар уште од 4 век.

По нападите на Словените и нивното населување на овие простори, континуитетот на Јустинијана Прима не може да се следи, но подоцна нејзините епархии во целост припаѓаат на Охридската Архиепископија.

Општо, појавата на монаштвото во Македонија, (чиј дел е и Матка) може да се следи и од времето на светите Методиј и Кирил, а посебно нивните свети ученици Климент и Наум, кои отпочнале со христијанизација на словенските народи.^{прилог3}

Светите Кирил и Методиј биле родени во Солун. Св. Методиј за време на иконоборечката ерес заминал во манастирот Олимп, таму се замонашил, а станал и игумен. Св. Кирил како особено надарен (уште како дете ги засакал делата на св. Григориј Богослов, постојано ги читал и многу од нив научил напамет) бил испратен во познатата школа во Цариград. Се замонашил, но се вратил и како монах предавал философија и бил библиотекар. Како искусен учител и христијанин бил испраќан да проповеда, заедно со Методиј, кај Хазарите и Словените.

За животот на светите Методиј и Кирил најдобро говори св. Климент, кој нив ги споредува со Мојсеј и Арон:

„И овие двајца преблажени и боџоуџодни мажи со нишџо не се џокажаа џомали од нив (од Мојсеј и Арон). Наџоени со исџиоџ Божџи Дух одозџора, оџкако се угосџоџа со двојна блаџодаџџ, џие џо изведоа народоџ од мноџумрачноџо џаволско море, џо џоџоџиџа мислениоџ фараон (саџанаџа) и ја унишџиџа сеџа неџова сила. Оџкако се вооружиџа со вера и со силаџа на Крсџиоџ, џие џо изведоа народоџ не во џусџинаџа, џуку џо уџаџиџа кон свеџлинаџа на боџоџознаниеџо. Тие не изваџиџа вода од камен како Мојсеј и Арон, џуку жедниџе џи наџоџа со вера во Словоџо Божџо. Тие не исџоџиџа вода од бесчусџвен камен, џуку со исџеченаџа крв и вода од џречисџиџе ребра на нашиоџ Госџод Исус Хрисџос, на верниџе им џредаџоа вечна храна и бесконечен живоџ за сџасение; џие џо нахраниџа (народоџ Божџи) не со аџџелски леб, џуку за џросџување на џревовиџе му џо даџоа самоџо џело на нашиоџ Госџод Исус Хрисџос... џие не беа џроџоведници на заклана жрџџва, џуку сџанаа слуџи и џроџоведници на бескрвнаџа, мирна духовна служба. Оџкако смислено џо зедоа крсџиоџ на своиџе џлеки, џие џо обиколиџа целиоџ свеџ... и, како сончеви зраци, целиоџ свеџ џо џросвеџлиџа со Свеџлинаџа на боџоџознаниеџо“.

Св. Кирил се упокоил во Рим на 14 февруари 869 г., откако примил голема схима. Св. Методиј заедно со учениците продолжил да проповеда кај Словените на словенски јазик. Иако бил Архиепископ на Панонија, поминал три години во затвор, по што бил ослободен, но до крајот на животот бил принуден да се брани од постојаните обвинувања на германското свештенство. Се упокоил во 885 година.

По смртта на св. Методиј, неговите ученици биле изложени на прогони, како и сѐ уште кривката славјанска Црква. Овие новопостоли, од кои паднале оковите и вратите на затворот во Германија, во кој биле затворени, својата мисија ја продолжиле кај Јужните Словени.

Св. Климент и св. Наум од бугарскиот цар Михаил (во монаштво Борис) биле упатени да проповедаат во Македонија. Св. Климент бил поставен за учител во Кутмичевица, а добил и место за почивка во Охрид. Бил неуморен во поучувањето и во моливите. Во 893 г. на црковно-народен собор, св. Климент бил ракоположен за Дремицки/Велички Епископ, а на негово место за учител бил поставен св. Наум. Се подготвувале свештеници и други клирици образовани на словенски јазик и се вовел и ширел словенскиот јазик во сите богослужби. Во секоја парохија дејствувале по 300 одбрани ученици (учители, проповедници, клирици), а нивниот вкупен број изнесувал 3500. Во Охридскиот книжевен центар св. Наум работел седум години. Ова училиште имало карактер на универзитетска установа и со право денес се смета за прв универзитет во Европа. Сиот овој труд давал обилни плодови уште во тоа време.

Во 900 г. св. Наум на брегот на Охридското Езеро основа манастир посветен на светиот архангел Михаил и сите свети небесни и бестелесни сили, којшто го осветил Епископот Климент, кој на спротивниот брег основал манастир посветен на св. Пантелејмон. Со повлекувањето во манастирот, св. Наум се вградил во темелите на монаштвото во Македонија, а околу него се собрало мноштво монаси од целиот Балкан. Тој бил мудар учител, боговдахновен раководител на монасите, строг подвижник, чудотворен молитвеник и духовник. Правел многу чуда за време на животот и по упокојувањето. Од неговите чудотворни мошти и денес се случуваат многубројни чуда, исцеленија од тешки болести, особено лудило и демоноопседнатост. Блажениот Наум се упокоил во длабока старост и Му ја предал својата душа на Бога на 23 декември 910 година. Шест години подоцна се упокоил и св. Климент. Уште на крајот на 10 век светите Климент и Наум се канонизирани за светители. Покрај преводите, зачувани се и многу творби на св. Климент (и неколку од св. Наум) меѓу кои има негови беседи говорени на богослужбите, во кои со едноставност говори за основните догми на верата - за Света Троица, за Воплотувањето, Раѓањето, Воскресението Христово, за Крштението, за Причестувањето, за Успението^{прилог4}...

Својата од Бога доверена паства со голема љубов ја водел кон Христа. Ова е мал извадок од неговата општа поука за светата недела:

„Блажени се смиренитѣ ѿ дух... Блажени се иѣе шѣѣ ѿлачаѣ, зашѣѣ ѣе се ушѣшаѣ... кој, ѿак, не ѿлаче ѿоради своѣѣ жревоѣ, ѿѣј безусѣешно ѣе ѿлаче неушѣшно во вечнаѣ маѣ; Блажени се крошѣѣ...; Блажени се милосѣивѣѣ...

И ние, браќа, да се појрижме да се усојиме за поа блаженство, правјќи се себеси Божја црква (храм) на Светиој Дух, да не бидеме злојамливи еден кон друѓ, цушејќи со благоверие; свејлејќи со љубов кон беднише, со брапољубие украсувајќи се, жорејќи со духош, служејќи Му на Бога. Со чистотоа и сшрав да присшайуваме кон Неѓо, за да се јавиме досшојни пред Неѓо, како шшо рече Самиој Он: 'ќе се вселам во нив, и ќе им бигам Боѓ, и шие ќе ми бигаш Мој народ'. А како ќе биде шоа? Оној во коѓо ќе се всели Боѓ преку причесшување со Неѓовошо живошошворно шело, не е ли почисш од злашо? Зар шој не се обновува секој ден со чистотоа, како орел, и полешува жоре со умош? Ова разбирајќи жо браќа, да се обновиме со чистотоа и доброшо и живошош да ни биде досшоен. Посвешосшдасенарекувамехристијани, а не само по име. Но, одгавајќи се на духовен подвиѓ, да се нашпреваруваме еден со друѓ во добродешелшо, ша и нам да ни каже нашиош Госшод: 'Дојдете благословени од Мојош Ошец, наследете жо Царсшвошо, пригошвено за вас ушше од создавањешо на свешош'.

Св. Климент, кој уште за време на животот бил почитуван како светител, се претставил пред Господа на 27 јуни 916 г. Неговите мошти биле положени во неговиот манастир Свети Пантелејмон.

(Во малата црква на Матка, иако раритет во Скопје, во олтарниот простор, еден спроти друг ги гледаме и св. Кирил Философ и св. Климент).

Во овој период отпочнува и најраната историја на светогорските манастири со активен монашки живот до денешни дни. Во неа своја трага оставиле и монасите со потекло од Македонија. Имено, како што соопштува сводната зографска грамота, монасите од Охрид – браќата Мојсеј, Арон и Јован од семејството Селима - во 10 век го градат манастирот Зограф на Света Гора.

Од 10 век Света Гора - Атос станува главен центар на византиското монаштво, и тоа ќе остане до денешни дни. Населувањето на Атос со отшелници (испосници) се смета дека почнало многу рано некаде во 4 век. Основач на првиот манастир Лавра, во 960 година, е св. Атанасиј Атонски.

На Атон му припаднало првенството во зачувувањето и размножувањето на источното духовно наследство, на исихастичкото Предание. Задача која врз себе, во времето на гаснењето и конечното пропаѓање на византиското царство, ја примиле словенските народи.

Во оваа цел, како носител, себеси се вложил св. Григориј Синајски (1255-1346). Во неговите дела се опфаќа севкупното исихастичко Предание дотогаш. Доаѓајќи од Мала Азија, св. Григориј примил монашки потстриг во манастирот Света Екатерина на Синај, каде што сè уште бил жив споменот за св. Јован Лествичник. Па сепак тој „на чување на умот“ и на умносрдечна молитва не бил научен на Синај, туку на Крит, каде што подоцна живеел, од еден монах по име Арсениј. Од Крит заминал на Света Гора, каде што станал духовник на скитот Магула и бил опкружен со многу ученици. Околу 1325 год., монасите кои живееле надвор од заштитните бедеми на големите манастири, биле жртви на постојани турски напади. Заради тоа св. Григориј бил принуден да го напушти Атос и да најде прибежиште во Парорија, на Тракиската планина близу границата на Византија со Бугарија, од каде продолжил да поучува ширејќи го учењето за Исусовата молитва и во словенските земји.

Една од главните причини зошто многу од светите ученици на Григориј останале безимени (непознати) во народното и во црковното Предание е нивното свесно криење на сопствениот подвиг и потекло. Практикувајќи го „умното дејствување“ т.е. „непрестајното моливено тihuвање“ и строгото воздржание, чувајќи ја срдечната предаденост на Бог, тврделе дека нивното родно место е Горниот Ерусалим, а нивни браќа и роднини - Небесните војски. Што се однесува до земната татковина, себеси се сметале за едемители - рајски луѓе, создадени според образот и подобие на Божјо. Дејствувајќи на потегот од Егејот, преку Балканскиот Полуостров и Романија, сè до границите на Молдавија со Украина, граници во кои влегува и Матка, многу од нив, пустиножители и Синаити во 14 и 15 век духовно го подготвиле Балканот да ја издржи азијатската исламска наезда и долговековното ропство.

Во списите и поуците за молитвата на св. Григориј Синајски и на мноштвото негови ученици и духовни наследници, среќаваме поглавја во кои е соединета целата тајна на Божјото име и целата духовност на умносрдечната молитва со светотаинскиот живот во Исус Христос.

Систематското изложување на исихазмот на св. Григориј Синајски како да подготвило почва за теолошката синтеза на еден друг учител на Црквата – св. Григориј Палама.

За него протојереј Александар Шмеман пишува: „Свети Григориј Палама, аџонски монах, а џодоцна Солунски Архиепископ (1296-1359) без сомнение е најголемиот византиски богослов. Тој, во суштина, само ја приведува кон крајот, творечки ја обновува најисконската, главна линија на православното свакане на христијанството. Тоа свакане се состоело во тоа дека Бог навистина е присутен во светот, дека ние го познаваме и дека со Него се соединуваме не по пат на апстрактно умување, не 'философски', туку онтолошки. Тука - во оваа одбрана на реалното соединување со Бога - се криела смислата на Паламовото учење за 'Божјите енергии' со кои светот е исполнет, и, благодарјќи на кои светот (човекот), не слепајќи се со Бога, Кој во суштина е неосознатлив, е соединет со Него и може да заедничари во Него, да Го носи во себе, бесконечно да расте во својата блискост со Него. Во искуството на исихазмот, во богословието на свети Григориј Палама воскреснува целото Предание на Оциите на Црквата. Во Божочовечкиот образ Христос и во даровите на Светиот Дух христијанството се открива како гледање на обоженаа полнота на човекот, а преку неа и 'божјоричесеност' на сè во светот“.

По падот на Цариград исихастичкото предание на Истокот не изумира. Напротив, едноставноста и суштественоста на неговото учење прават од него да се воодушевуваат монасите и мирјаните кои за време на четиривековното муслиманско владеење, лишени од училиште, книги и црковна организација, ревносно го чувале богатството на православната духовност. Света Гора останува главен центар на монашкото исихастичко Предание.

Матка во овој период на дејствување на Синаитите, во времето на св. Григориј Синајски и св. Григориј Палама, ја карактеризира еден збор – (воз)обнова.

Сите манастири, манастирот Успение на Пресвета Богородица-Матка (1337 г.), Свети Никола– Шишевски (втора половина на 14 век), Свети Андреј (1388/89 г.) се возобновени. Од овој период е и црквата Света Недела.

Влијанието на Света Гора се гледа и во обновата на манастирските цркви, градени по углед на светогорските.

Во тој период во манастирот Свети Андреј живее монашко братство чиј игумен бил Калест Кирил, а за време на обновата тука престојувале Митрополитот Јован и неговиот брат монах Макариј. Да се создаде таква длабочина и убавина на фрескописаните светители, хармонија на композициите и во движења и во колорит, една комплетност која и денес им служи за пример на бројните иконописци и фрескописци кои од секаде доаѓаат во манастирот Свети Андреј, е возможно само од личност просветлена од Бога.

Од манастирското братство, пак, кое живеело во Свети Никола-Шишевски останат е Минеј датиран широко околу 14 век на кој има запис, кој сведочи за книжевната дејност на манастирот: „Оваа книга манастирска од Светиот Никола ја пишувам во село Шишево“.

Да се живее пак во испоснички келии и пештери е благослов само за подвижници кои напреднале во степенот на просветлување. А со нив Матка во овој период толку изобилува што оттогаш е останат и топонимот за пределот Мачин дол; преданието за името на манастирот Матка -матичен за испосниците и монашките скитови; и најважно, начинот на живот на овие подвижници го дал името мала Света Гора. Ставивме акцент на обновата, затоа што е значајно дека се случувала заедно со обновата на исихастичкото Предание низ целиот Балкан, но манастирите на Матка со животот на монасите се спомнуваат и во пораните векови.

Манастирот Свети Јован Златоуст во Козарево е единствен спомнат уште во 11 век. Неговото споменување е по околноста да се најде во царската грамота, како метох на големиот скопски манастир Свети Георгиј. Тоа секако не значи дека останатите манастири не постоеле.

Свети Никола Шишевски е изграден во 12-13 век, но и таму има остатоци од постар градежен материјал.

Манастирот Свети Андреј е возобновен кон крајот на 14 век. Во ктиторскиот запис е запишано дека монахот Калест Кирил со братството се потрудил уште од почетокот на обновата на црквата (со што се потврдува дека таа претходно постоела).

Иако од овој период низ вековите што следат има повеќе пишани податоци кои сведочат за животот во манастирите на Матка, тоа не е случај со манастирот Свети Андреј.

Единствените податоци се од грамотата при обновата, која ја спомнавме, и од еден запис на Архиепископот Пајсиј од 24 февруари 1642 г., кој споменува дека тогаш, „во тие насилнички времиња“, игумен бил Калест Авенир, во свет Јаков.

А токму таму се испосничките келии, пештерните капели... нивните жители, монаси-молитвеници кои во овој непристапен, спокоен предел не барале човечка слава, туку Го барале Бога, Кој Единствен овенчува со невенлива слава во Своето Царство.

Со изградбата на браната, новиот монашки конак (денешниот хотел) и патеката, во 1939 година, манастирот станал лесно пристапен, но со тоа и неповолен за подвижнички живот по кој копнее душата на монахот-испосник. Оттогаш е и единствената фотографија на испосницата на монахот Геласиј, која се наоѓала крај црквата.

За време на Втората светска војна, последниот монах во манастирот е најден заклан и потпрен на дрвото крај црквата. На неговото име ниту најстарите жители на Матка не се сеќаваат.

Според податоци од црковен Службен весник, во 1928 г. во манастирот Свети Андреј е пратен монахот Мокиј, русин-Валаамец, кој претходно бил во Лешочкиот манастир.

Тоа се единствените податоци кои ги пронајдовме за монашкиот живот во овој манастир и испосниците крај него. Ова сепак е прва книга која пишува за животот на монасите на Матка, и како таква, се надеваме почеток и за подлабоки истражувања.

Местење кандила, параклис Свети Наум Охридски и Свети Григориј Палама, манастир Матка

Белег на манастирот Свети Никола-Шишевски е книжевната и просветителска дејност, која континуирано се негувала од монашките братства во него. Од десетте товари словенски ракописни книги кои Јордан Хаџи-Константинов – Џинот ги затекнал таму при посетата во 1854 г., денес не останала ниту една. Сепак, останале некои книги пишувани во манастирот, денес сопственост на библиотеки и други манастири во скопско и пошироко. Записите во книгите кои биле сопственост на манастирот или, пак, биле пишувани тука во рамките на книжевната дејност, скоро во целост се објавени од професорот Виктор Лилчиќ, кој ги превел од црковнословенски на современ македонски јазик. Тие се основа за описот на животот на манастирските братства кој подолу го излагаме.

Уште во 14 век во Шишевскиот манастир имало развиена книжевна дејност; тука се пишувале главно богослужбени книги. Во овој период е возобновена и манастирската црква. Кралот Марко кој оставил силен белег на овој предел, го помагал и братството на овој манастир. Тој е спомнат во подоцнежен поменик од 1816 г. (пишуван најверојатно врз основа на постар ракопис) како *„кѣиѣиѣор на свеѣиѣиѣо браѣиѣиѣво на овој свеѣиѣиѣел Николај“*.

Со падот на кралот Марко, на Македонија под Турците, животот на монасите бил отежнат, но живото исихастичко Предание помеѓу монасите низ манастирите и испосниците давало плодови и во вековите кои следеле. Манастирот опстојувал, и продолжил да се занимава со книжевна дејност и во 15 век. Зачуван е еден Пентикостар кој бил пишуван тука од двајца монаси, при што вториот пишувач Евстратиј го пишувал својот дел во 1488 година, односно запишал дека тогаш се завршила книгата. Во 16 век особено активен бил игуменот Јаков, *„ѣри Миѣроѣолиѣи Скоѣиѣи ѣосѣогин Симеон и ѣри Паѣриѣарѣиѣ Паѣсиѣи и Владикаѣиѣа Никанор (1645)“*. Во негово време црквата била повторно целосно живописана. Во ктиторскиот натпис испишан под лунетата со претстава на патронот на црквата св. Никола пишува: *„се наслика ѣри освѣѣениѣиѣ Миѣроѣолиѣи Скоѣиѣи ѣосѣогин Симеон и ѣри иѣуменѣиѣ ѣосѣогин Јаков и ѣеромонаѣиѣи Јован и кѣиѣиѣорѣиѣи ѣосѣогин Калоѣини Кожухар, се зайѣчна на 15 аѣрил и заврѣи на 25 јуни 1630 ѣогина“*. На негово барање бил изработен и резбан дрвен крст од јеромонах Онуфриј за олтарната преграда. Постојано ја збогатувал и манастирската библиотека, купувајќи нови книги.

Манастирот бил континуирано активен до посетата на Пеќскиот Патријарх Арсениј на 1 мај 1733 г., кој во записот кој го напишал при посетата и самиот ги спомнува бедите и насилствата кои тогаш биле многу силни *„особено на ѣасѣириѣе на хрисѣиѣимениѣиѣиѣ сѣѣаго, како и нам“*.

Во годините кои следат манастирот останал без монаси, никој немало да се грижи за него. На Матка повеќе села и цркви се запалени и бројноста на православните жители се намалува. Во 1801 г. манастирот го посетил јеромонахот Кирил Пејчиновиќ, кој оставил свој најран познат запис на тамошниот Пентикостарот, кој по 1801 г. бил донесен во манастирот Матка.

Монашкиот живот во Шишевскиот манастир повторно се обновува во јули 1816 г., кога доаѓаат јеромонахот Самуил со двајца ученици и монахињата Параскева. Го затекнале манастирот во лоша состојба. Имало само две келии и црквата. Дури и патеката кон него била сосем непроодна и обрасната. Тогаш се пишува Поменикот на Шишевскиот манастир на триптих од даски, кој го споменавме. Богатата манастирска библиотека сепак била тука. По средувањето на манастирот и замонашувањето на еден од учениците, се обновува книжевната дејност, а како и во други манастири се развива и просветителство – се примаат и воспитуваат надарени ученици (најчесто за свештеници или монаси).

Во 1847 г. игумен е јеромонах Венјамин. Од овој период се забележани и повеќе посети на верници и монаси од манастири од цела Македонија. Манастирот бил мал духовен центар.

По нападите на манастирот Матка во Свети Никола–Шишевски се повлекол и игуменот Саватиј.

Во 1897 г. конаците изгореле и манастирот останал кусо време без монаси. Иконостасот, со царските двери бил пренесен во црквата Свети Атанасиј во селото Шишево. Последниот игумен Венјамин преминал во манастирот во с. Побожје на Скопска Црна Гора. Според зборовите на М.В. Веселиновиќ, дотогаш „во манастирот живееле секогаш по 7-8 калуѓери“.

Во годините кои следат имало најмногу по еден монах, или само домаќин-чувар на манастирот. По Првата светска војна Свети Никола–Шишевски станал метох на манастирот Успение на Пресвета Богородица–Матка. Во 1936 г. во него се упокоил јеромонахот Сергије Јокич кој бил погребан кај портата на манастирот.

Шишевскиот манастир имал еден монах и по Втората светска војна, кој одгледувал намирници и за братството на манастирот Матка. Последниот калуѓер е Серафим, кој бил Албанец од семејството Камбери во Шишево. Останат е во живо сеќавање на тукашните жители, кои го помагале со храна и облека. Бил секогаш радосен и благодарен (благодарел).

Ракоделие, цртање на керамика, манастир Успение на Пресвета Богородица

Во духот на поменикот на Шишевскиот манастир, за молитвен „сйомен на ѿредѿочинаѿиѿиѿе оѿи и браќа наши“, следат имињата на оние негови монаси кои нам ни се познати:

Евстатиј монах,
„Давид монах,
Јосиф јеромонах,
Јован монах,
Григориј ѿкон,
Ананиј монах,
Јоаким монах,
Давид јеромонах,
Гаврил јеромонах,
Стефан монах.
Еремија јеромонах,
Софрониј монах,
Теодора монахиња,
Марија монахиња,
Евтимиа монахиња,
Атанасија монахиња,
Венјамин јеромонах,
Ананиј јеромонах“;
Теодор монах,
Никодим јеромонах,
Јаков јеромонах–игумен,
Јован јеромонах,
Самоил јеромонах,
Параскева монахиња,
Сергеј монах,
Данаил монах,
Венјамин јеромонах–игумен,
Дионисиј монах,
Сергиј Јокич јеромонах,
Серафим монах...

Монах Серафим, Шишевски манастир
Манастир Успение на Пресвета Богородица - Матка, фотографија од 1926 г.

Единствениот манастир на Матка во кој континуирано има монашки живот со само мали прекини од по неколку години (главно во 20 век) е манастирот Успение на Пресвета Богородица-Матка.

Возобновен е во 1337 г. кога во Скопје, манастирот Свети Георги Скоропостижник-Горг е најсилен монашки центар, после Света Гора, во Македонија (д-р Јован Белчовски).

Марија, првиот познат жител во него, смирено моли за молитвите на посетителите:

“Зошто се чудите, о луѓе што ме жледате мене во жробои? Знајте дека, ишто така, вие ќе бидете, но сиомениете со вас мили се, сиомнеете ме и мене рабина бојжа Марија, а нарекувана Велислава. Се ирејскави на 28 сејтември 1372 година “ - стои во записот, на црковнословенски, на надгробната плоча десно од олтарот.

Селиштев наведува дека и во црквата Богородица Троеручица, која се наоѓала тогаш во Скопје, на влезот, имало надгробна плоча на која пишувало: *„+се ирејскави рабина Божја монахиња Евџенија, во лето 1536“*. Ова наведува на мислење дека е можно Марија да е погребана пред олтарот, што во основа само археолошки истражувања би го докажале.

Како што наведовме се смета дека уште пред 1497 год. кога е завршен фрескописот и обновена црквата, истата била манастирска, односно припаѓала на манастирот во кој живеело монаштво. Тоа ни го сведочи изборот на фрески кој ги вклопува во себе сите основоположници на монаштвото, египетски и македонски, како и бројните пустиножителите: св. Антониј Велики, св. Онуфриј Велики, св. Марко Трачески, св. Павле Тивејски, св. Зосима, св. Марија Египетска, св. Петар Коришки...

Природен јаболков оцет во рачно цртано стаклено шише,
манастир Успение на Пресвета Богородица

За потребите на монасите ктиторот Милица, тогаш приложила и лозје (денешната локација на новите гробишта на Долна Матка, крај манастирот).

Скопскиот Митрополит Арсениј, во чие време е фрескописана црквата Успение на Пресвета Богородица, според податоци од Кодикот кој се пишувал во манастирот, бил скопски монах. Скопје било под турска власт, а Скопската епархија во рамките на Охридската Архиепископија. Почитта кон св. Климент и св. Кирил Философ, фрескописани во олтарниот простор, и тогаш монасите ја негувале како и денес. По углед на нив во манастирот се развивала книжевна дејност. Сопственост на манастирот бил ракописен Минеј за април, кој датира од 15-16 век, пишувал на хартија, и содржи 113 листа. Ракопис на манастирот Матка бил и еден Октоих, во кој има запис од 1687 година. Во записот се споменува дека таа книга во времето на Владиката Естимиј и духовникот Антониј била поклонета на манастирот Света Богородица на реката Треска, од страна на браќата Андреја и Стојан ковач.

Од овој манастир потекнува Кодик којшто се наоѓа во Софиската народна библиотека. Ракописот во својот основен дел настанал во шеесетите или осумдесетите години на 16 век, а во подоцнежните периоди бил постојано надополнуван. Во Кодикот има и записи од 17-18 век, коишто од првичните се разликуваат по писмото, јазикот и содржината.

Кодикот навистина носи подоцнежни датуми на впишување (1564-1580) меѓутоа, секако, станува збор за препис од постар оригинал што подоцна бил дополнуван. Врз неговиот основен дел работеле тројца пишувачи: јеромонах Евстратиј, монах Никодим и Азариј. Тоа го дознаваме од записите на самиот ракопис кои ги оставиле истите за својата работа.

Кодикот на манастирот Матка е мал ракопис, кој содржи 49+1 листа. На првиот лист е даден вовед кој е карактеристичен за повеќето кодици и во кој се вели дека црквата е подигната со труд и љубов. Се спомнуваат садовите за служење (златни и сребрени), икони (со сребро и злато украсени) и книги (со и без окови)... И сè што е наведено во Хрисовулот и Законикот на светите ктитори (документ, кој нам не ни е познат)...

На внатрешната страна од корицата има неколку записи. Во еден од нив се споменува Охридскиот Архиепископ Прохор. Постои само еден Архиепископ Прохор помеѓу Охридските Архиепископи кој бил на тронот од 1528 до 1550 г. (7 години пред повторната активност на Пејската Патријаршија, по декрет на султанот Мехмед Селимович и потпаѓањето на Скопската епархија под неа).

Во поменикот на Кодикот се наведени и Високопреосветените Митрополити - Герман, Матеј, Јован и Атанасиј „Митрополит Скопски“. Иако не е наведено, се претпоставува дека како и Атанасиј и останатите се Скопски Митрополити. Митрополитот Матеј Скопски се споменува во натпис на крстален купел во Марков манастир од 1394 г., а се упокоил 1428 г.

Покрај митрополитите се наведуваат имињата на јеромонаси; 11 јеромонаси од манастирот Матка, како и од Охрид и од Марков манастир, монаси, монахињи, свештеници, а потоа и имиња на многубројни верници.

Кодикот всушност е поменик, од каде наведените имиња се спомнуваат за време на црковните служби – за здравје на живите и место на починатите во Царството небесно. Пред почетокот на имињата од поменикот напишано е дека истиот ќе се чита на службата секоја сабота. Тоа потврдува дека имало редовни богослужби, покрај неделните, кога по преданието во манастирот Матка се собирале на Литургиите подвижниците од пештерите и испосниците.

Литургии се служеле и по барање на верниците, тоа грижливо е запишано покрај нивните имиња во кодикот.

Направена е и календарска таблица од јеромонах Евстратиј. На л.45 се нацртани два квадрати дијагонално поставени, кои се наоѓаат во два концентрични кругови, а во нивната средина има крст со што се создаваат четири полиња на кои пишува ИС ХС-НИ КА. Во четирите полиња од пресекот на двата квадрати има имиња на евангелистите, а во едно од останатите дванаесет полиња кои се создаваат читливо е само името Павле.

На крајот од Кодикот, напишани се избор и делови од молитви од утрената служба.

Во ракописот постојат многу записи кои се однесуваат на даровите и прилозите на поклониците за манастирот.

Во него се запишани православни жители од градовите: Кичево, Дебар, Охрид, Костур, Велес, Прилеп, Јанина и др., како и селата од цела околина на Скопје, има и такви кои денес не постојат, или постојат, но во нив нема жители христијани. Според записите во ракописот населението во Скопје се делело на властела и народ. Евлија Челебија во 17 век опишува: „населениеѿо на Скопје се сосѿои од шѿрѿовци, земјоделци, занаетѿии и учени луѓе“. Властелата била главно од православни христијани и се смета дека тоа придонело животот во манастирите во скопската околина да не замре дури и по векови под Турците. Секако основната причина за тоа е правилниот духовен живот на монасите, поставен врз темелот на аскетско-исихастичкото Предание. Оттука доаѓа и почитта на населението кон монасите за што д-р. Ј. Хаѿи-Васиљевич пишува: „Имеѿо монах многу малку се слуша во скопскаѿа обласѿ. Народоѿ ѿи викал калуѿери и ѿовеќе ѿи ценел од свешѿенсѿтвоѿо. Калуѿериѿе ѿи смеѿшал за ѿоучени. Исѿоведници биле единсѿвено калуѿериѿе. Нив народоѿ ѿи ословувал со ‘гедо’ и ‘дуовниче’, а свешѿенициѿе со ‘оче’ или ѿореѿко со ‘гедо ѿоје’. Во манасѿириѿе во 19 век имало и ѿо некоја калуѿерка“.

Во Кодикот меѓу јеромонасите се споменуваат: игуменот јеромонах Митрофан, јеромонах Василиј и јеромонах Теодор од Марков манастир, потоа од Крушопек јеромонасите: Нестор, Аврамиј, Антониј и Ананиј, јеромонахот Пафнутиј од Охрид, монахот Теодосиј од Призрен, од Шишевски манастир јеромонах Никодим и монах Теодор, јеромонах Силвестер од село Горно Соње. Свештениците кои се споменуваат се од повеќе села и градови: Крушопек, Глумово, Шишево, Добридол, Прилеп, Грачац, Кучевиште, Оризари, Скопје, Матка, Ракотинци, Бојане, Жемирци. Значи, во тој период манастирот бил доста активен како духовен центар, и со сигурна материјална положба, која му овозможувала гостопримство на голем број клирици и верници, кои пак се вложувале себеси во него.

И според народното предание присутно помеѓу локалното население, во овој манастир, веројатно заради поволната местоположба, имало голем број монаси и свештеници. Постојано се негувала книжевна дејност, постоела манастирска библиотека, чии книги биле користени за неговите потреби, но честопати биле позајмувани и носени во околните манастири, и пошироко.

Кодикот се пишувал во континуитет. Еден запис во ракописот сведочи дека тој бил пренесен во Шишевскиот манастир кога игуменот јеромонах Саватиј од манастирот Успение Богородично-Матка преминал во Свети Никола-Шишевски, пред чие опожарување пак, во 1897 г. бил пренесен од монахот Харитон во Бигорскиот манастир, за подоцна од таму да биде однесен во Софија.

Манастирот го посетил Патријархот на Пеќката Патријаршија Арсениј IV, во 1716 година, тогаш Архиепископ, кој подарил на манастирската црква лепен антиминс со зелени краеве.

На Пентикостарот кој најверојатно во 1801 г. бил донесен од Шишевскиот манастир има натпис од монах Авксентиј од 1846 г., во кој самиот напишал дека потекнува од Старо Нагоричане и во 1801 г. дошол во манастирот Матка, кој тој го нарекува Богородица Троеручица (најверојатно според иконата на Богородица-Троеручица). Истиот монах бил спомнат и во натпис од 1851 г. во една од собите на денешните конаци. Познато е дека во 1830 г. игумен на манастирот бил јеромонах Ананиј, но во последната посета на Ј.Х.К.-Џинот во 1854 г. останат бил само монахот Аксентиј „кој едвај го одржувал манастирот“.

Веќе во 1857 г. се спомнува јеромонах Арсениј, а последен игумен пред 1900 г. е јеромонах Саватиј. За периодот до Првата светска војна немаме никакви податоци. Во 1912 г. игумен бил јеромонах Петар Тирев.

Од овој период нема скоро никаква документација за монасите во манастирот, ниту во архивите на Скопје и Македонија, ниту во Скопската епархија. Податоците кои ќе ги изложиме се главно од белешки оставени во книгите во манастирската библиотека и од усно пренесени сеќавања на некои од постарите жители на Матка.

Библиотеката на манастирот Матка денес содржи главно богослужбени книги на кои се оставени записи, потоа расписки, и службени весници од времето на Скопскиот Митрополит Варнава. На Минеите, кои и денес се користат во богослужбите забележано е дека се оставени во наследство на библиотеката на манастирот од јеромонах Симон Петкович кој се упокоил на 07.06.1914 г. Негов собрат и настојател на манастирот бил јеромонах Теофил.

Дел од записите, пак, нè насочија да побараме кои биле руските монаси, кои тука живееле и кои ги оставиле во наследство книгите „Лествица“, „Служба на свети Сергеј Вороњешки“... на кои има печати од светогорските руски скитови Свети Андреј и Свети Илија (основан од преподобен Пајсиј Величковски), од манастирите во Хопово и Кувеждин, како и од Валаамскиот манастир.

Еден запис од Тихомир Јанчовски во неговата книга „Монаштвото во Македонија“^{прилог 5} ги опишува условите во кои само во времето на Митрополитот Варнава (инаку духовно чедо на преп. Јоаникиј Ракотински) се примени во Скопската епархија околу 250 руски клирици, монаси и свештеници.

„Монастиџе и монахињиџе од Русија кои љо Вџораџа свеџска војна осџанале низ манастириџе во Македонија во најџодем број џука дошле како дел од џ.н. бела емиџрација, џ.е. во џрвиџе бранови беџалци кои уследиле љо Окџомверискаџа револуција. Освен нив, рускоџо монашџво на џериџоријаџа на Р. Македонија во дваесетџиџиот век џо сочинувааџи ушџе две друџи значајни џруџи: монастиџе од манастироџ Валаам џџо биле џроџерани заради неџрифаканеџо на новиџ календар и рускиџе Свеџоџорци кои во 20-џиџе и 30-џиџе џодини на 20 век ја наџушџааџи Свеџа Гора и доаџааџи во Македонија. Освен доселуванеџо на монастиџе (било валаамци, свеџоџорци или белоџардеџци) и монахињиџе, значајно е да се одбележи дека и извесен број Руси мирјани одлучувале да сџаџаџи во манастир во Македонија.

Во македонскиџе манастири, меџу двеџе свеџски војни, доаџале, џресџоџувале, оџџука заминувале или осџанувале џовеке од сџоџина руски монаси и монахињи.

Таков е случајоџ со 35-џе џроџонеџи Валаамци, руски монаси од манастироџ Валаам во Финска, кои 1926 џ. дошле во Свеџи Аџанасиј во Лешок. По одбиванеџо да џреџаџи на новиџ календар, џрифакане неодамна џред џоа од авџономнаџа Финска црква и од Консџанџиноџолскаџа џаџријарџија, џруџаџа монаси-сџаросџилци била осудена на џроџонсџво во сетџември 1926 и љо едномесечно џаџување џрисџиџнала во Македонија. Тука биле џрифакане од скоџскиџ миџроџоџиџ Варнава, како џроџерани заради Православиеџо. Целоџо руско браџсџво живеело киновџски во Лешочкиџ манастир две џодини, за џоџоа да биде расиџнеџо во џомали џруџи од љо 2-3 монаси и расџоредено љо осџананиџе манастири во Скоџскаџа еџархија.

Преминувањеџо на руски монаси од Свеџа Гора во македонскиџе манастири се случувало во неколку бранови и од џовеке различни џричини. Главниџе се: џлагоџи и сиромашџијаџа кои се јавиле џоради џренаселеностџа на манастироџ Свеџи Панџелејмон и на рускиџе свеџоџорски скиџови во дваесетџиџиџе џодини, земџоџресџи на Аџос од 1932 џодина, љо кој мноџумина руски монаси решиле да заминаџи, и одлукаџа на џрчкиџе власџи за елинизација на Свеџа Гора, џ.е. се барало сџџе аџонски монаси независно од националностџа да имааџи џрчко државјансџво, а за да џо сџекнаџи, морале џред џоа барем десетџ џодини да имааџи живеено во Грџија. Во времеџо на еџискоџоџ Варнава, скоро сџџе насџојаџели на манастириџе во Скоџскаџа еџархија биле Руси (белоџардеџци, валаамци или свеџоџорци)“.

Во манастирот Матка од 1928 до 1933 г. игумен бил јеромонахот Агеј, негов познат собрат бил јероѓакон Нил; и двајцата Валаамски монаси кои во 1926 г. стапиле во Лешочкиот манастир. Јеромонахот Агеј останал во Македонија и по Втората светска војна, во манастирот Свети Пантелејмон каде што и се упокоил. Средбата со него ја опишува британката Ребека Вест во својот патепис „Црно јагне и сив сокол“ - „... за мене беше еден од најдраѓиите луѓе кои ги среќнав во Југославија. Тој е едно малечко сушшесшво кое не знае за жрев. Нежовиите очи, чијшшо сјај избива под жусшиие вежи, брчкиите на лицешо и брадаша, не се свеишли, шуку се сушша свеишлина... Кога го прашавме дали е осамен, рече: Прешежно не сум, зашшо Бог секогаш е шука“.

Од руските монаси за време на Втората светска војна, тука старешина бил јеромонахот Серафим, за кој дедо Благоја од Матка велеше дека бил многу добар човек, кој се разболел и тука се упокоил.

Според скудните податоци и сеќавањата на Милутин кој во 50-тите години работел како електричар на браната, во периодот по Втората светска војна (со сигурност во 1948 г.) старешина на манастирот бил јеромонах Наум, со браќата монах Максимијан и монах Арсениј. Милутин се сеќава најмногу на Максимијан, за кого вели дека бил на возраст од околу 30-40 год., многу добар и интелигентен, и вели: „Посшојано беше со книжиите. Тие во манасширош главно ги чуваа болниите и ранетиите кои ги носеа шука од Егејска Македонија; над манасширош има и жрбови од починалиите војници, одделно од монашкиите кои беа околу самата црква - сешо беше шлочи околу неа; намирници земаа од Шишевскиот манасшир каде имаше монах кој ги одгледуваше; јас шака и се зближив со Максимијан, заедно одевме шо намирници“.

Денес не постои ниту еден гроб, ниту една надгробна плоча крај црквата, на што Милутин дури не можеше да поверува. Војничките гробови над манастирот, иако сосем обраснати сè уште се препознаваат низ густо израснатите лескови дрвца.

Податоци за ова братство и поткрепа за зборовите на Милутин има во книгата за приход–расход која се водела во 1948 г. Оттаму ги дознавме точните имиња и чинови на сите монаси, а и големите расходи за лекови запишани скоро на секоја страна.

До кога братството било тука и кога манастирот станал женски манастир, немаме податоци. Единствено познато е дека шеесетите години тука игуманија била Сузана, и познати се три сестри Евгенија (претходно во ман. Кувеждин), монахиња Серафима и монахиња Иларија (од Хопово). Кувеждин и Хопово се два манастира во Фрушка Гора – Србија каде биле прифатени сестринства од Русија, чиј духовен отец бил преемник на последниот оптински старец Амвросиј, и по кои во тоа време Фрушка гора ја нарекувале Света Фрушка Гора.

Зима, манастир Успение на Пресвета Богородица
Владички одежди, ателје при манастирот Успение на Пресвета Богородица

Во овој манастир своевремено престојувале и Величкиот Епископ Гаврил Светогорец со својот татко монахот Кирил (1972-74). Во нивниот краток престој од 2 години пред да заминат за Лесновскиот манастир, отец Гаврил главно живеел и се подвизувал во пештерите и горите на Матка, доаѓајќи во манастирот за неделните богослужби. Неговиот татко, кој постојано престојувал тука и го одржувал манастирот, се удостоил да види како солзи чудотворната икона на Мајката Божја, која денес е поставена од левата страна во црквата, а тогаш била дел од иконостасот. Преподобен Гаврил додека престојувал на Матка бил студент „и *џоа* одличен“ како што се сеќава една од вработените на Богословскиот факултет: „*Доаѓаше џеш и освен чај нишџо не сакаше. Еднаш дојде со модро око. Му велам – оче шџо се случило, а џој ми одговара – нишџо, џоѓледнав кон бранатџа, а не смеело да се џледа*“.

За него пишува Тихомир Јанчовски: „*Како шџо честџо се случува, џолемиџе кризи се време и на џолеми луѓе, кои со своиџе личностџи ја одржуваат рамноџежаџа*“. Светител меѓу македонските монаси на возобновената Македонска Православна Црква-Охридска Архиепископија.

Жител монах во манастирот бил и блаженопочинатиот Архиепископ Охридски и Македонски Господин Михаил, за кој се вели дека во спокој творел тука. Во негово време е возобновено монаштвото во Македонија. Повикани се монаси - македонци од Света Гора кои отпочнуваат со основање на монашки заедници во манастирите. Аскетско-исихастичкото Предание повторно се пренесува од Света Гора во Македонија. Матка пак ги добива своите жители монаси. Во 1998 г. манастирот Успение на Пресвета Богородица-Матка повторно заживува, се возобновува монаштвото во облик на женска обител, чиј настојател е игуманија Перпетуа.

Во овој период својот монашки пат од монах до епископ, во манастирот Матка, го поминал и денешниот Владика Агатангел, Митрополит Повардарски.

Типикот на манастирот е по углед на Светогорските – аскетско-исихастички, втемелен на Исусовата молитва: Господи Исусе Христе помилуј ме (нѐ).

„Исусовата молитва, интимна и лична, никогаш не го одвојувала поединецот од црковната заедница, туку постојано натприродно го поврзувала со неа, бидејќи Христос, Кого оваа молитва Го бара во човековото срце, Божественото Име што таа го повикува, може да се пронајде во внатрешноста на срцето во толкава мера колку што човекот преку Крштението и Евхаристијата е вкоренет во телото на Црквата“ (св. Григориј Палама).

И пак, да не заборавиме, секој дар преку Неа го добиваме, особено дарот на умносрдечната молитва (непрестајна Исусова молитва во срцето). Нејзиното прекрасно Име со умиление срцата ни ги исполнува – Богородица и Секогашдева Марија.

По молитвите на
Пресвета Богородица, Господи
спомни ги:

Митрополит Герман,
Митрополит Матеј,
Митрополит Јован,
Митрополит Атанасиј,
Архиепископ Прохор,
Архиепископ Михаил,
Епископ Гаврил,

Евстратиј јеромонах,
Рафаил јеромонах,
Серафим јеромонах,
Јосиф јеромонах,
Лазар јеромонах,
Сава јеромонах,
Орест јеромонах,
Гаврил јеромонах,
Давид јеромонах,
Диодор јеромонах,
Арсениј јеромонах,
Ананиј јеромонах-игумен,
Саватиј јеромонах-игумен,
Петар јеромонах-игумен,
Платон јеромонах,
Симон јеромонах,
Теофил јеромонах-игумен,
Агеј јеромонах-игумен,
Теофил Николич јеромонах-
игумен,
Серафим јеромонах-игумен,
Наум јеромонах-игумен,
Михаил јеромонах,

Никодим монах,
Давид монах,
Макариј монах,
Стефан монах,

Григориј монах,
Теодосиј монах,
Теофил монах,
Хризостом монах,
Азариј монах,
Аксентиј монах,
Иларион монах,
Нил јероѓакон,
Максимијан монах,
Арсениј монах,
Кирил монах,

Рахила монахиња,
Елисавета монахиња,
Теодосија монахиња,
Анастасија монахиња,
Магдалена монахиња,
Саломија монахиња,
Сузана монахиња-игуманија,
Серафима монахиња,
Евгенија монахиња,
Иларија монахиња,

Марија, наречена Велислава,

по нивните свети молитви, и по
молитвите на сите незнајни жители
на овој манастир,
спомни си и за нас,
сегашното сестринство при
манастирот
Успение на Пресвета Богородица-
Матка,
кое живее и се подвижува во времето
на Архиепископот Охридски и
Македонски г.г. Стефан.

Пресвета Богородица со Господ Христос,
чудотворна икона,
манастир Успение на Пресвета Богородица

Прилог

¹Самото монаштво се појавува во преминот на третиот кон четвртиот век, кога христијанството добило статус на државна религија во Византија.

Негови први претставници се: св. Антониј Велики (анакхорет, татко на монаштвото), св. Пахомиј Велики (основоположник на киновитското монаштво) и св. Атанасиј Александриски (Епископ и богослов). Благодарение на нив, до крајот на векот во кој живееле, христијанските манастири ќе станат организирани заедници на аскети и монаштвото ќе се интегрира како важен орган во телото на Црквата. Св. Антониј Велики и св. Пахомиј ги поставуваат основите на осаменичкото и заедничкото аскетско живеење кои источно-христијанските монаси ќе ги следат до денес, во непрекинат континуитет од 1700 години.

Под анахоретско или осаменичко живеење се подразбира ситуација кога монахот анахорет престојува сам на пусто место, далеку од луѓето, избегнувајќи каков и да е контакт во својот обид да го достигне христијанското совршенство. Тој ја напушта монашката заедница кон која припаѓа и се подвизува во осаменост, најчесто во некоја природна пештера или скриена колипка. Браќата од манастирот или некој познат повремено му оставаат храна. За овој начин на живот, покрај молитвеност и духовност, потребна е и голема физичка издржливост и снаодливост. Примери за вакви пустиножители во раното христијанско монаштво, покрај св. Антониј Велики (250-335), се св. Павле Тивејски (229-342) и св. Онуфриј Велики (330-400).

Уште за време на животот на св. Антониј, чистото пустиножителство ќе биде модифицирано со пристапувањето на неговите ученици. Овие луѓе сакале да се угледаат на него и живеат под негово духовно раководство. Се создава образецот на умереното анахоретско живеење, т.е. ситуација кога неколкумина монаси се собираат околу еден постар, искусен духовник, со кого повремено се советуваат и така се усовршуваат во аскезата. На таков начин се ставени во однос ученик-учител. Тие живеат одделно, на значително растојание еден од друг и се собираат заедно во недела на Литургија. Откако ќе ја завршат заедничката молитва и јадат заедно на трпезата, повторно се разидуваат на цела недела. Старецот ги прима во сожителство учениците откако ќе го испита нивниот карактер и способноста за монашки живот. Овој вид монаштво особено ќе биде унапреден од св. Макариј Египетски (300-391), ученик на св. Антониј, и подоцна ќе биде наречен скитско живеење. Името го добива според Скитската пустина во Египет, каде во времето на св. Макариј и подоцна голем број монаси го практикувале овој начин на живот.

Киновиското или општежително монаштво е ситуација кога поголем број монаси живеат во заедница. Сите браќа во еден киновитски манастир „треба да имаат едно срце, една душа, една мисла, една волја“. Секој монах има своја засебна просторија, наречена келија, каде што спие и го исполнува молитвеното правило што му е зададено од неговиот духовник. Сите монаси од братството се собираат заедно на богослужбите, јадат заедно на трпезата и работат според зададеното послушание. Монасите го почитуваат правилото, типикот на заедницата, сиот имот им е заеднички и живеат во послушност кон игуменот на манастирот. Овој начин на живот е основан од св. Пахомиј, а доразвиен од Епископот на Кесарија, св. Василиј Велики (329-379), кој ќе му го даде конечниот облик. Имено, св. Василиј во кападокиските манастири ќе ги формулира монашките завети на сиромаштво, безбрачност и послушание и ќе го воведо обредот на замонашувањето - монашкиот потстриг. Монашките правила кои тој ќе ги состави го прилагодуваат Пахомиевото правило на кападокиските услови и го регулираат животот во киновиските манастири.

²Со поимот „исихазам“, „исихија“ денес се именува духовното и теолошко движење кое се појавило на Света Гора во 14 век, чие учење е изложено во теолошката синтеза на православната монашка духовност на св. Григориј Палама, од Црквата потврдено на соборите од 1341, 1347 и 1351 година во Константинопол. Но корените на исихазмот

се наоѓаат уште во најраното христијанско Предание на првата Црква, а како што вели св. Григориј Палама, светилникот на Православието, уште во Светињата на светињите, во срцето на Пресвета Богородица и Секогашдева Марија.

Исихазмот, пред каква било теологија и учење, означува начин на православен духовен живот во Црквата кој поминува во молитвено тихување, исполнет со умносрдечна молитва, преку која се бара и доживува жива благодатна и лична заедница со Бога. Самиот грчки збор „исихија“ (ἡσυχία) значи тишина, мир. Во духовниот, монашки живот и подвиг овој збор се користи за да се означи внатрешното молитвено тихување на умот во срцето. Може да се рече дека исихазмот во Православната Црква е основен духовно-подвижнички и философско-теолошки метод на христијанско гледање, доживување и познание на Бога, а со тоа и на човекот и на светот.

³Животот на светите Методиј и Кирил е добро познат за сите христијани, а особена почит кон нив имаат јужнословенските народи. Браќата се родиле во Солун во семејство на угледен воен наредник близок до царскиот двор. Методиј, постариот брат, служел 10 години во словенски гарнизон, меѓу македонските Словени, каде го научил локалниот дијалект. На врвот на борбата со иконоборната ерес станал монах и заминал во малоазискиот манастир Олимп.

Константин, помладиот брат, од рана младост почнал да покажува необична надареност. Уште како дете ги засакал делата на св. Григориј Богослов, постојано ги читал и многу од нив научил напамет. Како надарен ученик, го упатиле во Византиската академија при царскиот двор. Таму, заедно со младиот престолонаследник Михаил III, учел кај најдобрите учители (вклучувајќи го и идниот Патријарх Фотиј). Уште тогаш на прашањето од логотетот Теоктист: „Што е философија?“, тој одговорил: „Познание на Божјиџе и човечкиџе нешџа, кое учи колку човек може да се љриближи до Боџа и како љреку дела да сџџане образ и љодобие на Оној Кој џо создал“.

Забележувајќи ги сјајните таленти на Константин, царскиот достоинственик Теоктист сакал да го ожени со својата роднина и да му обезбеди кариера на дворот. Но, Константин имал други планови. Тој тајно се упатил на морскиот брег во еден манастир и се замонашил под името Кирил, по кое станал познат во историјата на христијанството. Кирил, со благослов, како монах се вратил во Константинопол и добил место предавач по фолософија и библиотекар во црквата Света Софија. Кога во 851 г. еден од муслиманските емири му се обратил на царот со молба да му испрати искусен учител-христијанин, избран бил Кирил Философ.

По враќањето Кирил поминал неколку дена во манастирот Олимп, каде игумен бил неговиот брат Методиј. Во 860 година, на иницијатива на патријархот Игнатиј и по препорака на царот, браќата биле испратени кај Хазарите, на нивна молба. Мисијата била успешна - браќата не само што обратиле во христијанство многу Хазари, туку придонеле во Константинопол да се вратат заробените Грци.

Во 863 година, во времето на Патријархот Фотиј, браќата се упатиле во словенските земји. Проповедајќи три години, прво во Моравија, а потоа и во Панонија, браќата ги преобратувале незнабошците, ги зацврстувале во верата и во моралот. Тие создале словенска азбука со што станале творци на словенскиот јазик и писменост. Тие на словенски превеле делови од Светото Писмо кои ги користеле во богослужбите.

Во 868 г. браќата се упатиле во Рим. Папата Адријан II ја поддржал мисионерската активност на светите Кирил и Методиј, и го потврдил правото да служат на словенски јазик и ги осветил словенските книги. Св. Кирил имал кривко здравје, се разболел и се упокоил во Рим на 14 февруари 869 г., откако примил голема схима.

Св. Методиј бил поставен за Архиепископ на Панонија, поминал и три години во затвор, по што бил ослободен, но до крајот на животот бил принуден да се брани од постојаните обвинувања на германското свештенство. Во 883 година почнал на словенски јазик да го преведува полниот текст на Светото Писмо и одделни дела од светите Отци. Така во работа и борба ја дочекал смртта во 885 година.

⁴За Успение на Пресвета Богородица.

„Еше свеџло ѓразнување, дојдеџе, возљубени, ликувајќи да се насладиме со ова ѓректрасно чудо! Оџкако ќе џо оџфрлиме живоџниоџ мрак, да џи ѓросвеџлиме џелесниџе очи и со умоџ да се издоџнеме, за да џо видиме чудесноџо Усџение на Мајкаџа Госџогова.

Но, ако некој ѓомисли неџџо неумесно во својоџ ум, велејќи: ‘Не би џребало да вкуси смрџ Онаа Која Го роди Боџа Живоџодавецоџ’, на џаквиџе ние ќе им одџговориме вака: Бидејќи на Адама, ѓо ѓресџаџоџ, му беше речено: ‘Земја си и во земја ќе оџидеш’ и, како џџо од неџо џо имаме ѓочеоџокоџ на своеоџо ѓосџоење ѓреку раџање, џака ја имаме од неџо и смрџџа, заџоа и нашиоџ Госџод Исус Хрисџос дојде на земјаџа и џо ѓрими ова смрџно џело, и заради нас ја вкуси смрџџа џелесно, а не Божесџвено, бидејќи Он со Божџоџо секоџаш е несџрадален и бесмрџен. Но, бидејќи беше двоен ѓо ѓприрода, Боџ и Човек, заџоа Он вкуси смрџ со Својаџа човечка ѓприрода, а не со Божјаџа. И воскресна како бесмрџен, воскреснувајќи џи со Себе и ѓвросоздадениоџ Адам и друџиџе ѓраведници кои умреа ѓо неџо. Заџоа и Пресвеџаџа Дева Марија – Божјаџа Мајка вкуси смрџ ѓо џело (џелесна смрџ)... и џака во џроб Ја ѓположија. А оџџаму на џреџиоџ ден џаа воскресна од џробоџ, заџџо џака џребаше да биде исџрџнаџа од џробоџ, џа Мајкаџа да биде ѓри Својоџ Син.“

„Радувај се, несоџорлива кайино, Која Го носеше Божесџвениоџ оџан во својаџа ѓречисџа уџроба... Радувај се, ѓресвеџол облаку, Која Го ѓонесе духовноџо Сонце – Хрисџа во својаџа уџроба... Радувај се, свеџило, Која во себе ја ѓрими незаоднаџа Свеџлина и целиоџ свеџ боџоразумно џо озари и секоџаш свеџиџ со своиџе ѓресвеџли молиџви.“

⁵Рускиџе свеџџеници и монаси во Кралсџвоџо ѓоџџаџале ѓод јурисдикцијаџа на Рускаџа задџранична ѓравославна црква (РЗПЦ), која била основана 1921 џ. во Сремски Карловци и овој џрад оџџанува да биде седиџџе на Задџраничниоџ синод се до 1945 џ. Паралелно со карловскаџа јурисдикција, џолем број од рускиџе духовници во Македонија добиле и канонски ѓрием во џриџе македонски еџархии во сосџав на Обединеџаџа срџска црква. На самиоџ ѓочеоџ на војнаџа, високиоџ клир на СПЦ се ѓовлекол од Македонија. Јурисдикцијаџа на РЗПЦ ѓродолжила и во џекоџ на војнаџа, сѐ до 1945, коџа седиџџеџо на Задџраничниоџ синод е ѓремесџено од Карловци во Њујорк. Рускоџо свеџџенсџво и монаџџво џџо било ѓод јурисдикција на РЗПЦ, а оџџанало ѓо Вџораџа свеџска војна во Јуџославија, ѓобарало ѓрием во локалниџе еџархии. Рускиџе монаси и монахиџи, кои оџџанале во македонскиџе манасџири ѓо 1945, ја ѓрифайџиле јурисдикцијаџа на македонскиџе црковни власџи.

По большевичкиоџ ѓревраџи и ѓобедаџа на црвенаџа армија над белиџе, во ѓрвиоџ беџалски бран, околу 80. 000 Руси нашле ѓрибеџиџџе во Кралсџвоџо СХС, во чии џраници џоџаш влеџувала и обласџа на Вардарска Македонија. Се орџанизира ѓомоџ од Владаџа, ѓри џџо беџалциџе биле населени во десетџици ценџтри каде ѓодоцна се формирани ѓрвиџе руски колонии. Такви колонии во Македонија имало две - во Скопје и Биџола. Во џоа време, новообединеџаџа Срџска црква чувсџвувала оџромен недосџџџ од свеџџенички кадар и монаси. Највисокиџе досџоинсџвеници на СПЦ биле некоџашни сџџуденџи на рускиџе духовни академии и како џакви, биле ѓозиџивно насџроени кон ѓриемоџ кој ѓочнале да џо бараџи сџоџици руски свеџџеници и монаси. За време на Прваџа свеџска војна, се верува дека заџубиџе на Срџскаџа црква биле ѓоџолеми од илјада свеџџеници и монаси, џџо сочинувало една џреџина од акџивноџо срџско духовниџџво ѓред војнаџа. Во еџархииџе на македонскаџа џериџорија, џоџаш еџискои сџџанале двајца џолеми русофили, владициџе Варнава (Росиќ) и Николај (Велимировиќ) и џокму нивниџе еџархии во Македонија сџџанале расадници на рускоџо монаџџво низ Кралсџвоџо.

Користена литература:

Книги:

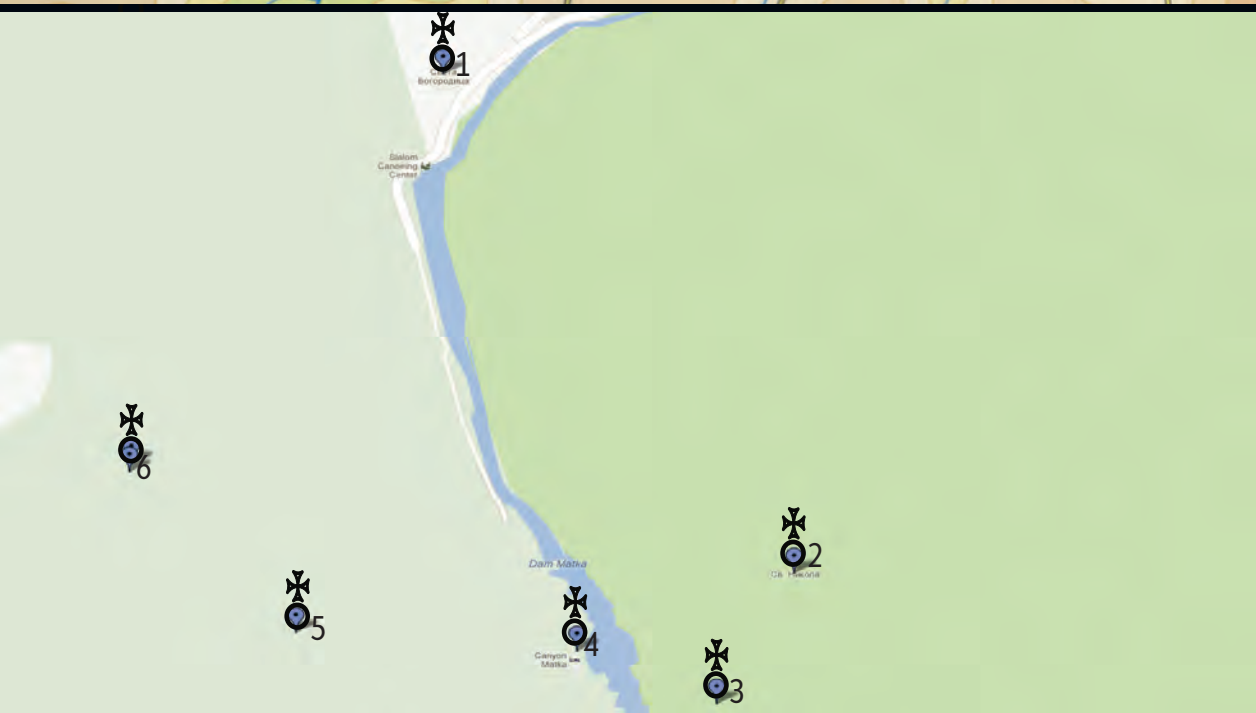
1. Виктор Лилчиќ, „Матка низ вековите“, Скопје 1995;
2. Славица Николовска, „Кодикот на Манастирот Матка“ - „Средновековни споменици на Македонија - том I“, Скопје 1975;
3. Гојко Суботиќ, „Охридската сликарска школа од 15 век“, Охрид 1980;
4. Ѓорѓи Поп-Атанасов, Илија Велев, Маја Јакимовска-Тошиќ, „Манастир Света Богородица-Матка, Скопско“ - „Скрипторски центри во Македонија“, Скопје 1997;
5. А. М. Селищев, „Македонские кодексы 16-18 веков“, София 1933;
6. Д-р. Јован Хаџи Васиљевиќ, „Скопље и негова околина“, Београд 1930;
7. Рад. Љубинковиќ, „Српски црквени споменици у клисури реке Треске“, Скопје 1940;
8. Виктор Лилчиќ, „Македонскиот камен за боговите, христијаните и за животот по животот- том II“, Скопје 2002;
9. Старец Јосиф, „Исихастички сведоштва“, Струмица 1999;
10. Старец Ефрем Филотејски, „Поуки за Исусовата молитва“, Водоча 2001;
11. Старец Софрониј, „За духот и животот“, Струмица 1999;
12. Јован Маендорф, „Свети Григориј Палама и православната мистика“, Белјуса 2001;
13. Старец Силуан, „Таковна радост – радосна тага“, Струмица 2000;
14. Игумен Никола (Трајковски), „Света Русија – записи од Македонија“, Скопје 2009;
15. Тихомир Јанчовски, „Монаштвото во Македонија“, Скопје 2010;
16. Alexander Schmemmann, „The historical road of Eastern Orthodoxy“, New York 1977;
17. Протопрезвитер Јован Таковски, „Просвештението во теологијата на свети Климент“, Скопје 2009;
18. Д-р. Јован Белчоски, „Охридската Архиепископија од основањето до паѓањето на Македонија под турска власт“, Скопје 1997;
19. Александар Мењ, „Историја на религиите“, превод од руски Ратомир Гроздановски, Скопје 2010;
20. Јордан Иванов, „Български старини от Македония“, Бан 1970;
21. Загорка Расолкоска-Николовска, „Портретот на Климент Охридски од Матка“ – „Ликовна уметност“ бр 8-9, Скопје 1981-1982;
22. „Пресвета Богородице спаси нас! - Живот и чуда Пресвете Богородице“, Цетиње 2001;
23. Архимандрит д-р Јустин Поповиќ, „Житије преподобног и богоносног оца нашег Григорија Синаита“ - „Житија светих за април“, Београд 1973;
24. Архимандрит д-р Јустин Поповиќ, „Житије светог и оца нашег Григорија Паламе, архиепископа солунског“ - „Житија светих за новембар“, Београд 1977;
25. Елизабета Димитрова, Сашо Коруневски, „Византиска Македонија“, Просветно дело 2006;
26. Нада Ношпал-Никуљска, „Прилог за манастирот Св. Андреја на р. Треска – на брегот на езерото Матка“ – „Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија - том I“, Скопје 1975;
27. Јордан Хаџи-Константинов – Џинот, „Цариградски весник“ бр. 200, 1854;
28. Јордан Хаџи-Константинов – Џинот, „Гласник Друштва Србске Словесности“ св. VIII, 1856;
29. Михајло Георгиевски, „Манастирски библиотеки и читалишта во Македонија до 1912 година“, Мисла 1975;
30. Хр.Кодов, „Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската Академия на науките“, София 1969;
31. Георги Трайчевъ, „Манастирята въ Македония“, София 1933.

Списанија:

1. „Црква и живот, поучни религиозно-популарни часопис“, Скопје 1926-1930;
2. „Премин“, Скопје 2001-2012.

Од библиотеката при манастирот Матка:

1. Богослужбени книги и записи во нив;
2. Расписки и писма.

- 1 - Манастир Успение на Пресвета Богородица - Матка
- 2 - Манастир Свети Никола - Шишевски
- 3 - Манастир Свети Јован Златоуст
- 4 - Манастир Свети Андреј
- 5 - Црква Света Недела
- 6 - Црква Свети Архангел Михаил (Света Троица), црква Свети Спас

Издавач:Издавачка куќа Икона

Рецензенти: Архиепископ Охридски и Македонски Стефан, протојереј-ставрофор д-р Јован Таковски, редовен професор д-р Виктор Лилчиќ

Уредник: Сестринството при манастирот Успение на Пресвета Богородица - Матка

Фотографии: Александар Зиков, Сотир Ивановски, Владо Крстевски, Горан Десковски, сестринството при манастирот Успение на Пресвета Богородица - Матка

Лектура: Петар В. Георгиевски

Дизајн: Сестринство при манастирот Успение на Пресвета Богородица, Ангел Мицевски

Печати: Пропоинт - Скопје

Издавачка куќа Икона

Поддржано од Град Скопје

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

930.85(497.711)

МАТКА - мала Света Гора. - Скопје : Икона, 2012. - 132 стр. : илустр. ; 22 см

Библиографија: стр. 129

ISBN 978-608-221-065-0

а) Матка - Културно наследство

COBISS.MK-ID 91960074

